

XII. Erdélyi Tudományos Diákköri Konferencia

Szerző: Vincze Eszter Beáta

Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar–Német szak II. év

Hogyan nevel Pázmány Péter?

Pázmány Péter három prédikációjának retorikai és szövegtani vizsgálata

Témavezető: Dr. Fazakas Emese

Babeş–Bolyai Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Magyar és Általános Nyelvészeti Tanszék

Kolozsvár

2009. május 15-17.

Tartalomjegyzék

	Oldal
I. Bevezetés -----	3
II. Retorikai műveltség -----	4
III. Retorikai és szövegtani elemzés -----	6
1. Bevezetés -----	8
2. Tárgyalás -----	9
3. Befejezés -----	13
IV. Összegzés -----	14
1. Melléklet: Táblázat és diagramok -----	15
2. Melléklet: Összesítő táblázat -----	16
3. Melléklet: Mint kell a keresztyén leányt nevelni -----	18
4. Melléklet: A fiaknak istenes neveléséről -----	34
5. Melléklet: A keresztyén prédikátorok oktatása; A keresztyén prédikátorokhoz intés -----	48
Szakirodalom -----	54

Hogyan nevel Pázmány Péter?

Pázmány Péter három prédikációjának retorikai és szövegtani vizsgálata

I. Bevezetés

A XVI. századi ellenreformáció egyik fontos mozzanata volt a jezsuita rend megalakulása. A Loyolai Szent Ignác által 1540-ben alapított rend egyik legfontosabb tevékenysége az oktatás terén nyilvánult meg, számos iskolát, egyetemet alapítottak, különösen nagy hangsúlyt fektettek a nevelésre (Cristal 1992: 674). Magyar nyelvterületen Pázmány Péter az egyik legjelentősebb követője Szent Ignác szemléletének, hisz Pázmány maga is a kolozsvári jezsuita kollégiumban nevelkedik, 1587-ben tagja lesz a rendnek, és jezsuitaként tevékenykedik. Így tanul Bécsben, majd Rómában, és így lesz később egyetemi tanár, tankönyvíró, papnevelő és hitvitázó (Szerb 1934: 80). Ám én nem ezeket a tevékenységeit szeretném kiemelni, hanem a prédikációira szeretném felhívni a figyelmet, melyek szintén nagy fontossággal bírnak, hisz maga írja *A Keresztyén Olvasókhöz* címzett előszavában, hogy harminc évi prédikálás után kezdett gondolkodni a nyomtatáson (Pázmány 1987: 24). A harminc év alatt számos prédikáció látott napvilágot, én ezek közül az oktatással kapcsolatosakra fogok kitérni, és azt vizsgálom, hogyan is nevel Pázmány Péter. Három szöveget választottam, ezek a következők: *Mint kell a keresztyén leányt nevelni* (a továbbiakban: *A leányok neveléséről*), *A fiaknak istenes neveléséről* (továbbiakban: *A fiúk neveléséről*) és *A keresztyén prédikátorok oktatása A keresztyén prédikátorokhoz intés* (továbbiakban: *A prédikátorok oktatásáról*). Mindhárom szövege az oktatásról szól, de nem csak bizonyos témáról tanít, mint például a fősვნységről vagy igazságról, hanem itt nevelni tanít, és épp emiatt a többletjelentés miatt nagyon érdekesek ezek a szövegek mind felépítés, mind megfogalmazás szempontjából. Azért vizsgálom őket retorikai és szövegtani megközelítésből, hogy rávilágítsak az említett szövegek szerkezetére, és tudatos felépítésére, mely segítette a várt hatás elérésében, és arra készítette a hallgatókat, hogy az elmondottak értelmében járjanak el.

Először a retorikai szempontok vizsgálatára szeretnék kitérni, hiszen ezek segítenek rávilágítani a szövegek makroszerkezeti egységeire (Szikszainé Nagy 1999: 255). Bár nem fogom teljesen különválasztani mindig a két szempont szerinti elemzést, hiszen mint Wacha Imre is rámutatott, ezek több szempontból is elég közel állnak egymáshoz (Wacha 1999).

II. Retorikai műveltség

Az idők folyamán többen is rákérdeztek, hogy kitől tanult meg Pázmány Péter prédikálni, és hol tanulta a beszéd szerkesztésmódját. A kérdésre a választ legtöbben a jezsuita nevelésben és a retorikai képzésben találták meg (Bitskey 1979: 36). Ez is azt mutatja, hogy semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt a szempontot.

Az eszmetörténeti hagyomány szerint a retorika i. e. az V. században született Szicíliában, ami akkor görög gyarmat volt. Egy bizonyos földtulajdon szétosztásakor az emberek a szokáshoz híven maguk képviselték ügyüket a törvényszék előtt. Néhányan nagyon hatásosan tudták képviselni álláspontjukat, és így megnyerték maguknak az embereket. Korax és Teisziasz voltak azok, akik feljegyezték, rendszerezték és elemezték az említett sikeres beszédeket. Ezeket felhasználva tankönyvet írtak, és egy idő után tanítani kezdték az ékesszólás szabályait. Szicíliából Gorgiasz közvetítésével jut el Athénba a hatásos szónoklatra vonatkozó tudás, tőle pedig átveszik az ottani filozófusok (Tóth 2004: 14). Gorgiaszt már Platón is megemlíti, bár ekkor még nincs valami jó véleménye a retorikáról.¹ Szintén Platón egy későbbi művében² már elismerően beszél a szónoklattanról, ez azt is bizonyítja, hogy időközben nemcsak elterjedt, de egyre nagyobb népszerűségnek is örvendett az ékesszólás művészete, így Arisztotelész már retorikaelméletet ír, és idővel Cicero és Quintilianus is sokat foglalkozik a kérdéssel (Máthé 2006: 32–53). Ám az eddig említett személyek mind a klasszikus retorikához tartoznak, és bár Pázmány Péter kétségkívül ismerte munkásságukat, ez mindenképpen csak egy részét képezte az ő retorikai műveltségének, hisz a görög és a római szónokok is többnyire hivatalos, jogi ügyek intézésére használták a retorikát, Pázmány pedig, mint tudjuk, keresztény célokra fordította ilyen jellegű tudását. A váltás tulajdonképpen Szent Ágostonnál történik meg. Ő ugyanis tudatosan használta a retorikát az Evangélium terjesztésének érdekében, és állította, hogy az egyház szolgálatában állóknak is hasznára válik ez az ismeret a hitmagyarázatban, így egyértelműen hozzá köthetjük a keresztény retorika megszületését (Gábor 2002: 146). Viszont nem ő volt az egyetlen, aki felhasználta vallásos célokra. Szintén jelentős Cypriano Soares *De arte rhetorica libri tres ex Aristotele, Cicerone et Quintiliano deprompti* című szónoklattankönyve. Soares maga is tanára volt e tudománynak, az ő művére épül a XVI. századi jezsuita retorika. 1562-ben megjelent tankönyvét ugyanis azzal a céllal írta, hogy

¹ Lásd a Gorgiasz című dialógust PLATÓN *Összes művei*, kiad. FALUS Róbert, Bp., Európa, 1984, I, 469–642.

² Lásd a Phaidrosz című dialógust PLATÓN, *i.m.*, II, 711–807.

hozzáférhetővé tegye a klasszikus retorikát az ifjúság számára. Valószínűleg Pázmány Péter is tanult az említett könyvből a kolozsvári jezsuita kollégiumban, viszont ez csupán az alapja retorikai műveltségének, ezt kiegészítik a Ludovicus Granatensistől származó ismeretek. Granatensis dominikánus teológus és szónok volt, a lisszaboni Szent Domonkos-kolostor szerzeteseként tevékenykedett. Írását később széles körben ajánlották azoknak, akik prédikációírást és retorikát tanultak, ő ugyanis továbbgondolta a teológiai szónoklattel kapcsolatos elméletet. Művében megtalálunk mindent, amit az akkori egyházi szónoknak tudnia kellett. A *Rhetorica ecclesiastica* című könyve összefoglalja és rendszerezi az addigi retorikai tudást, és több helyen is a keresztény célokat szolgáló használatra vonatkoztatja. Így a beszéd felépítése a klasszikus retorikának megfelelő elrendezésben jelenik meg ugyan, de a tartalmat egyértelműen vallásos elemek alkotják (Vö. Bitskey 1979: 36–43). A klasszikus retorikában például a narratio alatt csupán elbeszélést értünk (Szabó–Szörényi 1997: 29). Keresztény viszonylatban ugyanezt értik alatta, annyi különbséggel, hogy a példákat és érveket a Szentírásból vagy a szentek életéből merítik. (Bitskey 1979: 43). Mint később látni fogjuk, Pázmány Péternél is megtaláljuk ezeket, vagyis állíthatjuk, hogy nagymértékben támaszkodik Granatensis munkájára is, beszédeibe több helyen is beépíti az ott leírtakat. Szintén Granatensistől származik az egyházi szónoklat osztályozása, mely szerint ez lehet tanácsot adó, intő beszéd, szenteket ünneplő, magasztaló beszéd, evangéliummagyarázat vagy az előbbi fajtákat keverő beszéd (Bitskey 1979: 43). Ezek közül az első kategóriába sorolhatjuk mindhárom kiválasztott prédikációt, hiszen mindenik tanácsok és útmutatások egész sorozatával látja el az olvasót. Szintén emiatt mondhatjuk azt is, hogy Pázmány Péter egyfajta pedagógiát fogalmaz meg ezekben a prédikációkban, hiszen Sík Sándor szerint Pázmánynak minden beszéde valójában erkölcsi tanítás (Bitskey 1979: 103), és ezekben a nevelésről szóló prédikációkban ez még inkább előtérbe kerül. A kor felfogásához híven ő is nagyon fontosnak tartja a fiúk nevelését, mert rajtuk múlik majd az ország jövője. Pázmánynál viszont nem csak ez a társadalmi szempont jelenik meg, hanem nagyon fontosnak tartja a vallással kapcsolatos nevelését is a gyermekeknek, mivel fiatal korban még alakíthatóak a fiúk, és a jó nevelés által lehet őket rávezetni az erkölcsös életre, kiirtani belőlük a gonoszsgot, és növelni tudásukat (Vö. Bitskey 1979: 121). Ezzel szemben a lányok nevelésével kapcsolatban Pázmány nagyon sok mindenben nem osztja kora társadalmának nézeteit, hiszen abban az időben nem tekintették feltétlenül pozitívumnak, ha egy lány tudott olvasni. Ennek ellenére ő arra buzdította az embereket, hogy tanítsák meg a lányokat a betűk ismeretére, és adjanak nekik különféle vallásos könyveket, hogy azok olvasásából tanulhasson a lány jó erkölcsöt, és a szentek életéről vehessen példát. Annak ellenére, hogy ez a gondolat

nem egyezett meg az általános felfogással, nem ő volt az egyetlen, aki így vélte: előtte Szenczi Molnár Albert is foglalkozott a témával az *Imádságos könyvecske* előszavában. Szerinte a lányok számára az olvasás vallási célokat szolgál, de hasznát veheti az asszony az írásnak, olvasásnak, akkor is, ha férje távol van, ilyenkor felolvashat a Bibliából a házbelieknek, segíthet a gazdaság ügyeinek intézésében, és levelet is írhat az urának (Vö. Bitskey 1979: 120–121). Bár Pázmánynak az elképzelése az olvasás szükségességéről megegyezik Szenczi Molnár Albert véleményével (Bitskey 1979: 121), számos mást is beleír prédikációjába, és így egy teljes képet nyújt a lányok keresztény neveléséről. Végezetül pedig a harmadik szöveg, mely bár témájában kissé távolabb áll a másik kettőtől, és a terjedelmét tekintve is jóval rövidebb, mégis, mint látni fogjuk, sok tekintetben hasonlít társaihoz, és a retorikai felépítésük is azonos.

III. Retorikai és szövegtani elemzés

A művek szerkezetét vizsgálva azt látjuk, hogy mindenikben fellelhetőek bizonyos részek, így például a principium és a peroratio. Vannak más közös elemek is, de azok valamivel bonyolultabb képet alkotnak (narratio, propositio, argumentatio és refutatio) (Szabó–Szörényi 1997: 29). A principium vagyis a bevezetés öt alegységet tartalmazhat, itt viszont csak kettővel találkozunk ezek közül: az egyik az attentio, ami figyelemfelkeltést jelent, és a transitio, mely átmenetet képez a mű bevezetése és a tárgyalás között, tulajdonképpen a további témák előrevetítését, felsorolását jelenti, mivel legtöbbször ezek megemlékezésével teremtik meg a szónokok a kapcsolatot a két nagyobb rész között (Vö. Szabó–Szörényi 1997: 29–34). Ahhoz, hogy a szövegek vizsgálatát a fent említett szempontok alapján is elvégezhessem, szükséges volt, hogy a szövegeket ne csak egészében, hanem részleteiben is tudjam vizsgálni, így elengedhetetlen volt ezeknek egyfajta felosztása, kisebb részek megnevezése. A felosztás alapjául az eredeti bekezdéseket vettem, melyek már önmagukban utalnak Pázmány Péter szövegtagolására. Ezeket megszámoztam, hogy később így hivatkozhatok a különböző alegységekre. A 3., 4. és 5. mellékletben megtalálhatóak a prédikációk teljes egészében, bal oldalon pedig feltüntettem a sorszámokat a bekezdések elején, a továbbiakban ezekkel fogok utalni a prédikációk egyes részeire. Miután minden bekezdés mellé odaírtam a megfelelő sorszámot, azt figyeltem meg, hogy a *Mint kell a keresztény leányt nevelni* 56 alegységből áll, *A fiaknak istenes neveléséről* 44, és végül *A keresztény prédikátorok oktatása A keresztény prédikátorokhoz intés* 22 bekezdést tartalmaz.

Ez már sugall bizonyos dolgokat, bár nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket csupán a terjedelem alapján, azonban kétségtelen, hogy ha csupán ennyi információ állna a rendelkezésünkre, akkor arra gondolnánk, a lányok nevelését tartotta nemcsak fontosabbnak, de bonyolultabb kérdésnek is, mert erről értekezik a legtöbbet. Ezt követi a fiúkról írt prédikáció, és végül a prédikátorokhoz szóló intés, melyről nem tudjuk, hogy azért ekkora, mert nem tartotta fontosnak, vagy mert nem találta épp olyan bonyolultnak a problémát, esetleg azért, mert a papokat nem így nyilvánosan oktatja. Viszont attól függetlenül, hogy a három szöveg terjedelmileg eltér, a belső felosztásuk, mint mindjárt látni fogjuk, nagyon is arányos. Mindenik rendelkezik egyfajta belső rendszerességgel, mely fenntartja a szövegen belüli egységet, és épp ezt szemlélteti ez a felosztás: ha jobban megnézzük, akkor a szövegek három nagy részre oszthatók, ezek a bevezetés vagyis a principium, a tárgyalás (hamarosan kifejtem, mit értek alatta) és a befejezés, vagyis a peroratio. Ez a hármasság a következőképpen alakul a három szövegben: *A leányok neveléséről* 56 bekezdéséből 11 tartozik a bevezetéshez és 1 a befejezéshez, vagyis 44 a tulajdonképpeni tárgyalás. *A fiúk neveléséről* 44 bekezdéséből viszonylag sok: 17 tartozik a bevezetéshez, 24 a tárgyaláshoz, és 3 a befejezéshez. Végül pedig *A prédikátorok oktatásáról* 22 bekezdésből áll, melyből 4 a bevezetés, 17 a tárgyalás, és így egyetlen egy a befejezés. Ezeket a viszonyokat nagyon jól szemlélteti az első mellékleten levő táblázat, és a három diagram. Ebből kiderül, hogy nem csak terjedelmét tekintve, de a tárgyalás szempontjából is a lányokról ír a legrészletesebben, ugyanis ebben a prédikációban van számszerint is a legtöbb magyarázat, és példa, ami összesen 78%-ot tesz ki szemben a második prédikáció 54%-ával. A bevezetést tekintve viszont egyértelműen ez a legterjedelmesebb, és a befejezés is itt a leghosszabb. A tárgyalás ebben az egy esetben rövidebb, mint a principium és a peroratio összesen, ami talán azzal is magyarázható, hogy itt kevesebb volt a tényleges ismeret, amit át akart adni, sokkal inkább arra fektette a hangsúlyt, hogy megindokolja a gyerekek nevelésének fontosságát, és ezáltal is buzdítsa az embereket arra, hogy jól neveljék fiaikat.

Az előbbieken a felosztásnál úgy emlegettem a prédikációkat, mintha három részük lenne: bevezetés, tárgyalás és befejezés, azonban a hagyományos retorikai felfogás szerint egy szövegnek nem három, hanem hét része van. Ezek a következők: 1. a principium vagy exordium, mely a bevezetést jelenti, 2. a narratio, vagyis az elbeszélés, 3. az egressus, a kitérés, 4. a propositio, ami a részletezés, 5. az argumentatio vagy confirmatio, ez a bizonyítás, 6. a refutatio vagy confutatio ami az esetleges cáfolást jelenti, és végül 7. a peroratio vagy epilogus, mely a befejezést foglalja magába (Vö. Szabó–Szörényi 1997: 29). Eddig a középső öt fogalmat együttesen tárgyalás néven emlegettem, mert Pázmány

prédikációiban ez az öt fogalom egy kicsit másképp jelenik meg, mint a klasszikus retorikában. A hagyományos szövegek esetében természetes volt az ilyen jellegű felosztás, hiszen egy jogi ügy alkalmával például magától értetődik, hogy az ember, először felvezeti a gondolatait, utána elkezd mondani a témával kapcsolatos véleményét, esetleg tesz egy kitérőt, majd rátér a részletezésre, bizonyítja álláspontját; ha van felmerülő ellenvélemény, azt cáfolja, majd összefoglalja, és lezárja az egészet. Ez a jogi szövegek esetében tényleg természetes, meg sok más szintén klasszikus retorikai szöveg esetében, viszont a prédikációkkal kapcsolatban már gondot okoz ez a felosztás. Megfigyelhetjük, hogy a kiválasztott szövegek egyike sem tartalmaz egressust, tehát ezt már eleve kizárhatjuk. De nem is ez okozta a fejtörést eddig sem, hisz sok antik szövegből szintén kimaradt ez a rész. A probléma tulajdonképpen abban gyökerezik, hogy az említett szövegegységek Pázmány Péter prédikációiban nem épp olyan lineárisan követik egymást, mint a klasszikus retorikai szövegekben. Ennek az az oka, hogy Pázmány nem egyetlen vélemény mellett érvel, nem egy konkrét ügyet képvisel, aminek igazságát, vagy hamisságát kell bizonyítania ebben az esetben, hanem ő épp a témák következtében egy adott tárgyról, jelen esetben a nevelésről ad át ismereteket, ezeken belül pedig nagyon sok különálló állítást tesz. Ezek az állítások természetesen logikusan követik egymást, de a klasszikus retorikai sorrend nem érvényesül teljesen, mert nem egyszer fordulnak elő a különféle részei a szövegnek (narratio, propositio, argumentatio), hanem mindenik többször, mivel majdnem minden lényegesebb állítása után találunk külön érvelést és példákat, amik az épp aktuális gondolatot szemléltetik, ezen kívül előfordul, hogy felvet egy gondolatot, amit külön részletez. Ennek következtében nagyon érdekes a szövegek szerkezete, hiszen egy többszörösen is összetett retorikai rendszert figyelhetünk meg bennük.

1. Bevezetés

A vizsgálatot célszerű a bevezetővel kezdeni. A principium terjedelme, mint láttuk a mellékletben nem azonos a három szövegben, ennek egyik okát már korábban vázoltam, a szövegek alaposabb megvizsgálásával azonban mást is megfigyelhetünk. Mint mondtam, ezekben a bevezetőknek két összetevőjét figyelhetjük meg a prédikációkban: az egyik az *attencio*, a másik a *transitio*. Az utóbbira *A fiúk neveléséről* szóló írásában találunk példát a bevezető legvégén, mikor előrevetíti, hogy a szöveg hogyan épül fel, és milyen nagy területekről fog beszélni az adott témán belül. A 17. bekezdésben megjelöl négy nagyobb

szempontot, amit a későbbiekben kifejt, ezzel is előkészíti hallgatóságát mondanivalójának befogadására. Mivel csak ebben *A fiúk neveléséről* szóló prédikációban találunk transitiot feltételezhetjük, hogy ez a terjedelmesebb principiumoknak a része, és ezért nem szerepel a másik kettőben, ezen kívül ez valamivel strukturáltabbá, átláthatóbbá teszi a szöveget. Ami mindhárom prédikáció bevezetőjére jellemző, az a figyelemfelkeltés, vagyis az attentio. Mindhárom principium az érdeklődést akarja felkelteni, és különféle eljárásokkal próbálja legyőzni a közönyt. *A leányok neveléséről* szóló prédikáció például egy nagyon szemléletes bibliai példával kezdődik, és egy intéssel, hogy ne akarják az anyák az ördögnek áldozni gyerekeiket (1–6. bekezdés), ezután pedig kitér a nevelés fontosságára (7. és 11. bekezdés, pl. „Igazán írta Plutarchos, hogy kútfeje és gyökere a tekéletes jámborságnak a jó nevelés”). Ezt megtaláljuk *A fiúk neveléséről* szóló prédikációban is (15. bekezdés „Ha semmi parancsolatot nem adott volna Isten a fiak neveléséről; a természet oltotta a szülékbe szülöttekre való jó gondviselésnek szikráját”), valamint *A prédikátorok oktatásáról* írt szövegben is beszél a bölcsesség továbbadásának fontosságáról (1. bekezdés), hogy felhívja a figyelmet arra a tárgyra, amiről tanítani szeretne. Szintén mindháromban közös elem az indoklás, ezeket az összefüggéseket és hasonlóságokat szemlélteti a második függelékben levő összefoglaló táblázat. Ebből ki lehet olvasni egyéb közös vonásokat is, mint a szülők kötelességét az első két esetben, az intést, vagy pár fontosabb bibliai példát. Ez alapján elmondhatjuk, hogy bár vannak terjedelembeli különbségek a principiumok között, meg a harmadik szöveg egy kicsit témában is eltér, hiszen nem a szülőkhöz, hanem a prédikátorokhoz szól, mégis hasonló a felépítésük, hasonló elemeket használ a bevezetőben, és később sincsenek nagy különbségek.

2. Tárgyalás

A bevezetés után térjünk rá a tárgyalásra, mely, mint már mondtam, egy általam használt elnevezés Pázmány Péter egyedi szerkesztésmódjára, mely magában foglalja a narrációt, az egresszust, a propositiot, az argumentatiót és a refutatiót. Ugyanakkor azért célszerű épp „tárgyalás” névvel illetni, mert így a szöveg felosztása megfelel a hagyományos szövegtan makroszerkezeti egységeinek, melyek a bevezetés, tárgyalás, befejezés (Szikszainé Nagy 1999: 255).

Vegyük először talán *A fiúk neveléséről* szóló prédikációt, mert ez a legegyszerűbb abból a szempontból, hogy a bevezető végén, mint már említettem, találunk egy transitiot, mely előre vetíti beszédének főbb témaköreit (17. bekezdés). Ez az előreutalás, ismertetés

még a principium része, azonban már a tárgyalásra utal, közli előzetesen, hogy négy kisebb területről fog beszélni a szöveg témáján belül, és vázlatosan meg is említi őket. Ezeket a szempontokat könnyűszerrel nyomon lehet követni a szövegben, annál is inkább, mert a bekezdések elején jelzi, mikor melyik tárgykörrel fog épp beszélni. Szövegtani szempontból ugyanezt az eljárást kataforának nevezzük, mivel itt Pázmány tudatosan előreutal a szövegnek egy olyan részére, amelyet csak később fejt ki, vagyis a posztcedensre, jelen esetben a négy szempontra amit a témán belül ismertetni fog (Vö. Szikszainé Nagy 1999: 63). Azt is fontos megjegyezni, hogy míg *transitio* csak ezen az egy helyen található, *katafora* még rengeteg előfordul a szövegekben, és nem is csak *katafora*, hanem ennek a társa, az *anafora* is. Ezeknek a váltakozása, és egyáltalán a jelenléte nagyban segít megteremteni a szövegösszefüggést, például ezeknek az előre- és hátrautalásoknak köszönhetjük, hogy kapcsolatot tudunk teremteni a mondatok között, és a bekezdések között is. Ezt igazolják a következő részletek: A *leányok neveléséről* szóló prédikáció 53. bekezdése a következőket mondja: „Ebből vannak gyakorta szerencsétlen házasságok; hogy magok hasznára kufárkodnak és kereskednek gyakorta a szülék leányok háziasításában. Bezzeg nem ezt mívelte amaz istenfélő Noëmi: ki midőn Rutnak férjet keresne, azt mondotta néki: Édes leányom, nyugodalmat keresek néked; és gondot viselek, hogy jól légyen dolgod. Leányok nyugodalmára, leányok javára nézzenek a szülék, mikor háziasítani akarják. És elhiggyék; hogy nagy dolgot cselekesznek, ha leányokat értelmes embernek adják; jól háziasítják.” Itt már az első szó visszautalás. A bekezdés szervesen kapcsolódik az előzőhöz (ezt érzékelteti az „ebből” *anafora*), olyannyira, hogy így önmagában nem valószínű, hogy megértjük, mit is akar mondani Pázmány, hisz az első mondat teljes egészében az előzményekre utal, és arról tesz állítást, hogy a korábban vázolt események vezetnek a szerencsétlen házasságokhoz. A következő mondatban is találunk utalószavakat, így az „ezt” szintén *anafora*, mely az elhangzottakra utal, az „azt mondotta” viszont *katafora*, mely arra utal, hogy következnek Noémi szavai. Az ilyen és hasonló utalószavak teszik számunkra könnyebben érthetőbbé a szövegeket. Szövegtani szempontból szintén nagyon fontosak a *deiktikus* elemek (vagyis a szöveg egyes részeire történő rámutatások), valamint a *kötőszavak*, ezek mind a szövegösszefüggést és a megértést szolgálják (Szikszainé Nagy 1999: 63). A szövegben talán *deixisből* találunk a legtöbbet, pl. „Szent Nazianzénus is azt írja, hogy az asszonyok tisztí az otthon ülés, Istennel való beszélgetés, orsópergetés. Paradicsomban is azt akarta Isten, hogy az unalmas tunyaság távoztatásáért az ember munkálkodnék. És ha Augustus császár azt akarta, hogy az ő leánya és unokája szőni, fenni tanuljanak; ha Világbíró Sándor dicsekedve mutogatta a perzsiabéli asszonyoknak anyja és nénje kezével szőtt ingeket: nem okoson gondolkodik, aki úri

személyéhez illetlennek véli a szövést, fonást.” (*A leányok neveléséről* 18. bekezdés – aláhúzás tőlem V. E. B.). Itt megfigyelhetjük, hogy ebben a pár soros részletben is milyen sok deixist találunk. Erre a leggyakoribb példa, mint itt is látszik a mutató névmás, mely e kis szövegrészletben háromszor is előfordul, de utalhat ugyanilyen kapcsolatra a határozott ragozás is, mint ebben az esetben is: „mutogatta a”. Ezek mind rámutatnak vagy egy későbbi (esetenként korábbi) dologra, nagyon gyakran valakinek a gondolatára, művére tereli az olvasó figyelmét. Az ilyen jellegű rámutatásoknak figyelemfelkeltő szerepük is lehet.

A prédikációk tárgyalásában azonban a szerkezet a legérdekesebb. *A fiúk neveléséről* szóló prédikáció először kiemeli a szülők példamutatását, ezen a témán belül (18–24. bekezdés) pedig sor kerül egy külön kis részletezésre, hosszas indoklásra, magyarázatra, és több példát is felhoz. Az egyik ezek közül: „Nem elég, hogy valaki jóra igazgassa gyermekét szavaival, hanem akit jól akarnak nevelni, példával tanít, hogy azt mondhassa üdövel az ő gyermekek, amit Salamon mondott: Példabúlv tanultam a tekéletes erkölcsöt.” (19. bekezdés). Tehát már ezen az egy tárgykörön belül felismerhetjük a retorikai alegységeket, és nem csak ebben az alpontban, hanem a többiben is, hiszen a második szintén többszörösen ki van fejtve. A harmadikat ugyanígy részletezi, sőt abban külön ki is hangsúlyoz jó és rossz változatot egyaránt. Mind a négy előre jelzett témánál megtaláljuk ezeket a kis alegységeket, így semmiképpen sem beszélhetünk egyetlen bizonyításról, vagy hasonlóról, mivel minden egyes részállítást külön igazol. Ezért láttam jobbnak egységes tárgyalás néven emlegetni ezt a részt, bár mint mondtam a különálló gondolatok szintjén találkozhatunk mind a narratioval, mind a propositioval, illetve az argumentatioval is. Egy helyen még refutatiót is beszúr, *A prédikátorok oktatásáról* szóló írásának következő részében: felmerülhet egy olyan cáfolat vagy vád az érve ellen, hogy a prédikátorok cselekedetei sem tükrözik teljes mértékben a tanításukat, és így legalitását veszti az, amit ők állítanak, hiszen maguk sem élnek igaz életet. Erre a következő mondattal felel: „ha Illyés próféta örömmel vette a kenyeret, melyet a бүdös varjú nyújtott: nem okosság az igaz tanítást kedvetlenül venni azért, hogy vétek nélkül nincs, aki előnkbe terjeszti” (Pázmány 1987: 34). Narratiora a legjobb példa talán annak az elbeszélése, hogy mi történik a fiatal lánnyal, ha társaságba megy (*A leányok neveléséről* 33. bekezdés): „Ha keveset szól vagy hallgat; parasztnak ífílik; szaporább szaváért csácsogó neve. Ha együgyűn beszél, tudatlannak; értelmes szólásért álnok– és csalárdnak mondatik. Ha nehezen felel, rosszul nevelt, ha könnyen szónak adja magát, szerelmeskedő; ha szemérmatosan hallgat, képmutató. Ha szépen öltözik, kevély; ha az öltözettel nem gondol, ocsmány: ha valahová néz, azt mondják, hogy oda hajol szíve, ahová néz szeme, mivel a szem után jár a szűvek gonoszsága.” A propositio vagyis részletezés nagyon gyakori a

prédikációkban, erre egy példa a tánc, mely csupán egy részgondolat a többihez képest, mégis külön kifejti, és belemegy egészen apró részleteibe is, mint például az, hogy miért is szeretnek a fiatalok valóban táncolni (*A leányok neveléséről* 37. fejezet): „Mert senki a táncot csak szökdösésért nem szereti; hanem a kézfogások és szorítások, ölelések és tapogatások, a lassú beszélgetések tetszenek.” Argumentatióból szintén sokat találunk a szövegekben, hiszen majdnem minden fontos gondolatot bizonyít valamilyen módon, például *A fiúk neveléséről* szóló prédikációban hosszasan érvel amellett, hogy mennyire fontos a fiúk számára a jó tanító (32–37. bekezdés). Ennek bizonyítására számos jó és rossz példát hoz felt. Pázmány a bizonyításokban nagyon sokszor utal filozófusokra (Platón, Arisztotelész, Plutarkhosz) és különféle írott szövegekre (Ciceró, Homérosz, Seneca), de gyakran él különféle történelmi példákkal is, mint például Tibériusz császár. Érdeemes megfigyelni azt is, hogyan jelzi, hogy ki az illető szöveg szerzője, hisz nem sokkal Pázmány Péter kora előtt változtak meg az idézésre vonatkozó szokások, így például kialakult a függő beszédben történő idézés, melyet nála már fellelhetünk (Gallasy 2005: 692), például „Szent Jeronimus_± azt parancsolja Laeta asszonynak, hogy ha maga nem neveli gyermekét, oly dajkát válasszon, mely részeges, buja, nyelven ne légyen” (*A fiúk neveléséről* 33. bekezdés). Természetesen ezektől függetlenül a Bibliára és a különböző szentekre utal a legtöbbet, innen származik a legtöbb példája („Szent Gergely mondása szerint”, „amint Isaias próféta írja”, „Szent Pál azt írja, hogy öt Krisztus nem keresztelni, hanem prédikálni küldötte” stb.). Szövegtani szempontból ezeket exoforának, vagy szövegen kívüli utalásnak nevezzük (Szikszainé Nagy 1999: 62), és mint már említettem nagyon sokat találunk belőlük a prédikációkban.

A prédikátorok oktatásáról szóló beszédben, megfigyelhetünk egy újabb szerkezeti egységet is. Itt ugyanis a szöveg nem csak abból áll, hogy a négy résztémán belül mindeniknél van részletezés, bizonyítás és példa (mivel itt is négy alegység van), hanem a harmadik rész még egy plusz szintet is behoz a szövegbe. Ez valójában nem egy a korábbiakhoz hasonló tétel, hanem egy egyszerű állítás, megjegyzés, mely szerint ő két hiányosságot fedezett fel az egyházi tanítóknál (13. bekezdés). Így kerül be a szövegbe, ami már eddig is részekből állt össze, még egy elágazás, még két alpont, melyeket természetesen nem csak megemlíti, felsorol, hanem részletesen ki is fejt, és így már egy háromszintes szöveggel állunk szemben, melynek alapszintje a prédikátorok oktatása, ez alatt helyezkedik el a négy szempont, ami által közelít témájához, és itt ezzel az eljárással bekerül még egy legalsó szint is, mely a négy résztéma közül az egyiket bontja tovább két még kisebb egységre, és természetesen ezeket is alaposan végigtárgyalja. Viszont ez még mindig nem minden, mivel *A leányok neveléséről* szóló prédikációjában ennél is bonyolultabb a szerkezet: ott nem három, hanem már

kezdetben négyzintes a felépítés. Itt az alaphelyzetben elhangzik, hogy mennyire fontos a dada (12. bekezdés). Az, hogy jobb, ha nem is a dada, hanem az anyja vigyáz a gyerekekre, az már ennek a gondolatnak a részletezése. A következő ugyanilyen alapszintű kijelentés, hogy mit is kellene tanítani a lányoknak (18. bekezdés), ezen belül pedig egy egész hosszú felsorolás következik: főzés, olvasás, ima, lelki tisztaság. Ezek már mind a második szinthez tartoznak. A többségüket magyarázza, részletezi, így ezzel már bevezeti a harmadik szintet, ugyanakkor egy helyen megjelenik a negyedik is. A 29. bekezdésben ugyanis úgy jelenik meg a tisztaság, mint aminek megőrzésére tanítani kell a lányokat (második szint). Ezen belül pedig több dolgot is felsorol, pl. önsanyargatás, ne menjen társaságba, ne szerelmeskedjen, ne fesse magát, stb. és ugyancsak ebben a felsorolásban olvasható az is, hogy ne táncoljon, (ez valójában még a harmadik szinthez tartozik – 37. bekezdés). A tánc kérdéskörénél viszont hosszasan elidőz, és azon belül is kifejti pár gondolatot, így ez a szöveg nem kevesebb, mint négyzintes. Ezek a szintek a három szövegben elég jól nyomon követhetőek a második mellékletben levő táblázat segítségével.³

3. Befejezés

Valójában a befejezés, a peroratio arra szolgál, hogy összefoglalja az elhangzottakat, kiemeljen néhány alapgondolatot, és a legfontosabb üzenetet megismételve lezárja a szöveget. Ezt is mindhárom írásnál megfigyelhetjük, ugyanakkor közös gondolatot is találunk bennük: mind *A leányok neveléséről*, mind *A fiúk neveléséről* tartalmaz a befejezésben egy részt, mely ismét kiemeli a nevelés fontosságát: „Meghallátok, szülék, mire kell a leányok nevelésében vigyáznotok. Azért gyakran eszetekbe jusson, amit Szent Pál mondott; hogy a szülék üdvözülnek, ha szentül nevelik gyermekeket” (*A leányok neveléséről* 56. bekezdés), illetve „Immár kívántatik, hogy minden atya és anya meggondolja; amit Szent Jeronimus⁺ és Aranyszájú Szent János mondottak, tudniillik, hogy: Nem kevés érdeme vagyon Isten előtt, aki fiát jól neveli, miképpen nem kevés büntetése vagyon annak, aki ebben gondviseletlen.” (*A fiúk neveléséről* 44. bekezdés).

³ A táblázatban másképp jelöltem a különböző szinteket: *A fiúk neveléséről* írt szövegben dőlttel jelöltem az első szinthez tartozó részeket, és balra igazítottam a másodikhoz tartozókat. *A prédikátorok oktatásáról* szóló prédikációban dőlttel jelöltem az első szintet, aláhúzottal a másodikat és balra zárttal a harmadikat. *A leányok neveléséről* elmondott beszéd szintjeit a következőképp jelöltem: dőlt, aláhúzott és balra zárt az első szint, dőlt és balra zárt a második, normál jobbra zárt a harmadik, végül pedig aláhúzott és jobbra zárt a negyedik szint. A szerkezet így mindhárom prédikáció esetében leolvasható a táblázatból.

A lezáró gondolat mindkét esetben egy buzdítás: „azon igyekezzetek mindnyájan, hogy nevedő leányotokat az ördögnek és világnak incselkedésitől oltalmazván, a mennyei vőlegény házasságának örömébe bocsássátok: és Szent Dáviddal abban dicsekedhesetek, hogy nemcsak magatok lelke Istennek él, hanem maradéktok is néki szolgál” (*A leányok neveléséről*), a másik esetben pedig: „Tanítsad azért fiadat és megvigasztal téged, mind e világon, s mind az örök boldogságban gyönyörködtetvén lelkedet.” (*A fiúk neveléséről*).

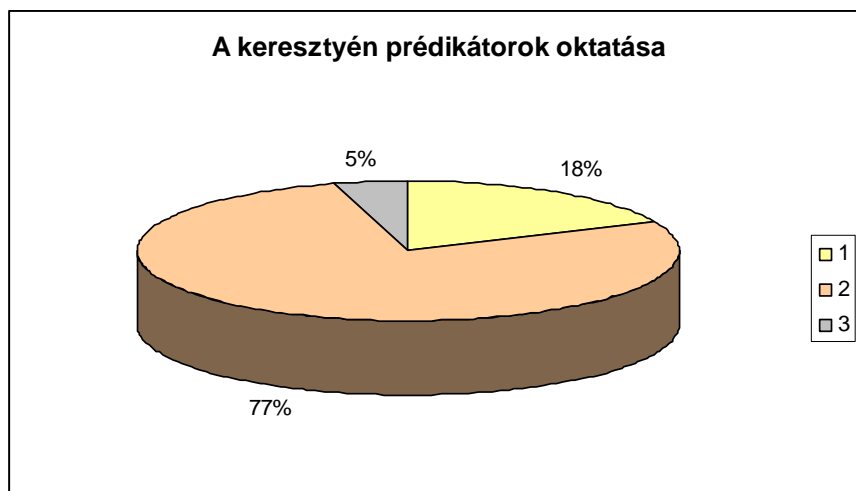
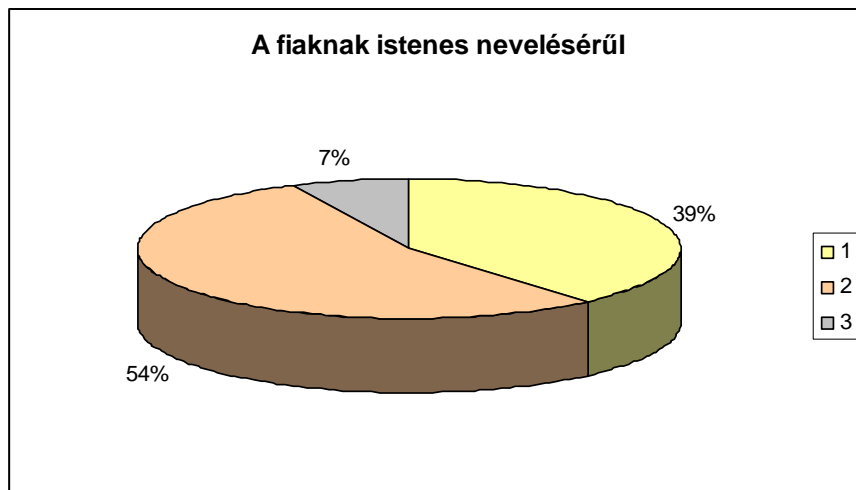
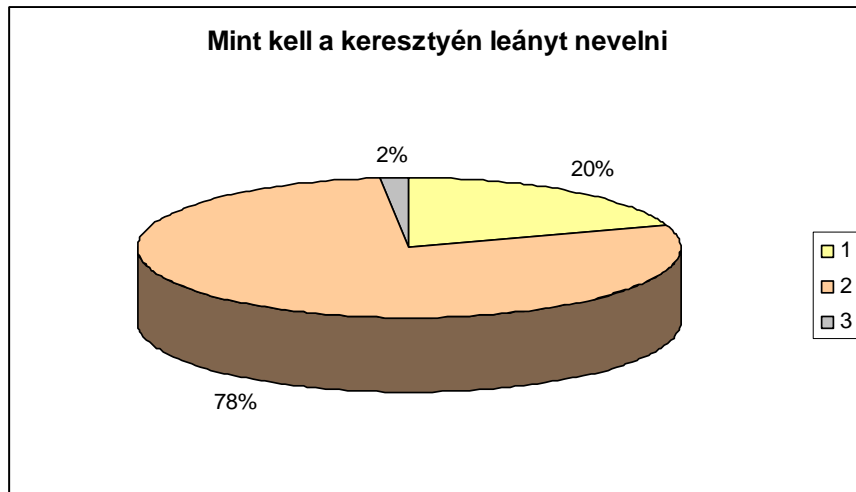
IV. Összegzés

Megállapíthatjuk a három írás kapcsán, hogy Pázmány Péter nem mindennapi felépítésű szövegeket hozott létre. Retorikai tudása már önmagában garantálja művének sikerét, de a többszintes szerkezet csak még inkább kiemeli a téma összetettségét. A leghihetlenebb azonban mégis az, hogy ez a bonyolult felépítés nem nehezíti meg különösképpen a megértést, sőt segít könnyebben érthető részekre tagolni a mondanivalót, és talán épp ez járul hozzá ahhoz, hogy az üzenet könnyebben eljusson a hallgatókhoz, hisz az egyszerűbb részeket könnyebb megérteni, átlátni, mint egy nagy problémát, főleg ha az ennyire összetett. Ezt a retorikai strukturáltságot használta ki arra, hogy könnyebben taníthasson, üzenetét könnyebben megértsék az emberek.

1. Melléklet

Táblázat és diagramok

	Mint kell...	A fiaknak...	A keresztyén...
Principium - Bevezetés	1	1	1
	2	2	2
	3	3	3
	4	4	4
	5	5	
	6	6	
	7	7	
	8	8	
	9	9	
	10	10	
	11	11	
		12	
		13	
		14	
		15	
		16	
		17	
Tárgyalás (narratio, egressus, propositio, argumentatio, refutatio)	12	18	5
	13	19	6
	14	20	7
	15	21	8
	16	22	9
	17	23	10
	18	24	11
	19	25	12
	20	26	13
	21	27	14
	22	28	15
	23	29	16
	24	30	17
	25	31	18
	26	32	19
	27	33	20
	28	34	21
	29	35	
	30	36	
	31	37	
	32	38	
	33	39	
	34	40	
	35	41	
	36		
	37		
	38		
	39		
	40		
	41		
	42		
	43		
	44		
	45		
	46		
	47		
	48		
	49		
	50		
51			
52			
53			
54			
55			
Peroratio	56	42	22
		43	
		44	

2. Melléklet

Összesítő táblázat

	Mint kell a keresztyén	A fiaknak istenes	A keresztyén prédikátor
1		Példamutatás fontossága	A prédikálás fontossága
2	Bibliai példa		Indoklás a téma mellett
3			Intés
4	Bibliai példa	A szülők kötelessége	Nehézség
5	Intés	Istenes nevelés	1. Felkészülés
6	A szülők kötelessége		2. Példamutatás
7	Indoklás a téma mellett		A példa fontossága
8		A nevelés fontossága	Cselekedet és beszéd
9	A szándék		A tettek fontossága
10	Forrás	Bibliai példa	Intés szent életre
11	A nevelés fontossága		Tudomány és igazság
12	<i>A dajka szerepe</i>		Refutatio
13	Felszólítás az anyához	Indoklás a téma mellett	3. Két fogatkozás
14	Az anya nevelje lányát		Lelki haszon
15	A lány lányokkal legyen	A nevelés fontossága	Igazi értékek
16	Ne lásson semmi rosszat	Összegzés	Óvás
17	Ne is halljon	Transitio	Figyelmeztetés
18	<i>Mire kell tanítani</i>	1. Példamutatás	Hasonlat
19	<i>Főzés</i>	Tett és beszéd viszonya	A bűn gyalázása
20	<i>Olvasás</i>	A példa fontossága	Dorgálás
21	Indoklás	Példa	4. Az ima fontossága
22	Keresztény példa	Indoklás	Ajánlás, befejezés
23	Második indok	Összehasonlítás	
24	Elvonja a rossztól	Szülő-gyerek kapcsolat	
25	Példaértékű	2. Isteni szolgálat	
26	Összegzés	A lélek fontossága	
27	Rossz olvasnivaló	Követésre méltó dolgok	
28	<i>Ima, lelki élet</i>	Isten előtt kedves dolgok	
29	<i>Szüzesség, tisztaság</i>	Példa	
30	Következmények	Példa	
31	Ima a tisztaságáért	Tisztességre tanítani	
32	Legyen visszahúzó	3. A jó tanító fontossága	
33	Ne menjen társaságba	Dajka, tanító	
34	Ne legyen egyedül soha	Jó tanítók	
35	Tartsa vissza magát	A jó tanító szükségessége	
36	Ne szerelmeskedjen	Káros dolgok (poéták)	
37	Ne táncoljon	A kor feslettsége	
38	Példa	4. Fegyelmezés	
39	<u>Hol tánc, ott az ördög</u>	A büntetés szükségessége	
40	<u>Következtetés</u>	Szitkozódás	
41	Önsanyargatás	A Biblia tanítása	
42	Tisztességes öltözet	Lezárás	
43	Ne fesse magát	Összegzés	
44	Példák	Befejezés	

45	Ne kendőzze magát
46	A természetesség
47	Ne kísértsen másokat
48	<i>Házasság</i>
49	Ajánlott kor
50	Nehéz teher
51	A szülő adja férjhez
52	Milyen legyen a férj
53	Példa
54	Szemponatok
55	Felekezeti kérdés
56	Buzdítás

3. Melléklet

Mint kell a keresztyén leányt nevelni⁴

1. Keserves panaszolkodással említik sokszor a próféták, mely kegyetlen és emberi szelídséggel ellenkező szolgálatokat kíván az ördög azoktól, kiket birodalma alá holdoltat, és engednek néki: Istennek pedig kegyes, könnyű parancsolatit szemtelenül megvetik.
2. Tudta az ördög, hogy Isten azzal próbálta az Ábrahám engedelmességét, hogy egyetlenegy fiát kívánta tőle áldozatra. Azért követni akarván az Isten hasonlatosságát, mely re vágyódott, mikor azt mondotta: hasonló lések a felségeshez; azt kívánta szolgálaitól, hogy gyermekek megölésével kedveskedjenek néki.
3. A pogányokat arra vitte, hogy az anyjok jelenlétében, mint a bárányokat, úgy áldozták az apró gyermekeket: és ha megajdult vagy sírt az anya, tisztessége veszített volt: de azért a fiát ugyan megölték. És hogy az ártatlan gyermek sírása ne hallatnék; dobbal, síppal, kiáltásokkal eltemették a gyermekek jajgatását.
4. A zsidóknál is sok helyen olvassuk, hogy magok fiait, leányit megölték az ördögöknek: kiöntötték és bálványok áldozták ártatlan vérével gyermekeknek. És amint Isaias próféta írja, magas helyeket építettek: azokban fiokat, leányokat megégették. Azért a Királyok könyvében sokszor említi a Szentírás azokat, kik tűzre vitték gyermekeket, hogy ördögnek kedveskednének, melyért kemény panaszt téssen Isten a zsidók ellen Ezechiél prófétánál; hogy amely fiakat Istennek szültenek, ördögnek áldoztak. És az Isten fiai megölettek, hogy az ördögöknek kedve teljék.
5. Adná Isten, keresztyének, ne volnának most oly hívei az ördögnek, kik fiokat, lányokat néki áldoznák. Nincsenek bezzeg, kik gyermekek teste ölésével kedvét keressék a Sátánnak: de jaj, ki sokan vannak, kik fiok, leányok lelkét veszedelmesben áldozzák, hogyses ha testét megölnék? Valaki rossz erkölcsökben neveli; isteni félelemre és ájtatosságra nem szoktatja gyermekét, mit mível egyebet, ha nem azok lelkét ördögnek adja.

⁴ PÁZMÁNY Péter, *Mint kell a keresztyén leányt nevelni*, <http://mek.niif.hu/06200/06223/html/pazmany0200/pazmany0200.html>. (Letöltve 2008. december 17-én.) [Sorszámozás tőlem V. E. B.]

6. Nem elég a keresztyén szülék hivataljára, hogy fiok, leányok betegségében körülök vigyázzanak; orvosokat keressenek; halálokon síránkozzanak, mint a mai evangeliomban említett fejedelem: hanem kötelesek azt érteni; hogy akiket test szerént szülnek, azokat Istennek szülik: és kemény büntetés alatt tartoznak azzal, hogy Isten akaratja szerént neveljék őket.

7. Látom, hogy a fiak nevelésére vagyon az atyáknak valami gondjok: mert iskolákba és udvarokba küldik; lovagolni, vadászni, puskázni tanítgatják őket. De a leányok nevelésében nagy gondviseletlenség vagyon: mert csinosgatás, ruhacifrázás, gangosan lépés*, azaz kevélységre való tanítás minden nevelések. Maga úgy tetszik, igazán írta Aristoteles[±], hogy a leányok jó neveléséből áll főképpen az országok böcsületes állapotja: nemcsak azért, hogy fele az ország lakosinak asszony, hanem azért is, hogy a férfiak jó nevelése nagyrészt az asszonyoktól vagyon. Mert akiktől születünk és kisdedségünkben neveltetünk, azoktól szopjuk tejjel együtt az erkölcsöket, melyek az új edényben legtartósbak. Erre nézve merem mondani; hogy teljes életünk tekéletes vagy feslett állapotja az asszonyemberek nevelésétől árad: mivel első nyolc esztendőnk, azaz legnagyobb és hajlandóbb üdönket, asszonyemberek gondviselése alatt töltjük. Aminemű vélekedéseket és erkölcsöket akkor belénk csepegetnek, azoknak zsinórja után futamodik a több életünk. Ennek felette a szent házasság csendes állapotja, a leányok nevelésén áll: mert a rosszul nevelt leány menyegzője holtig való galyiba*.

8. Innen vagyon, hogy valakik a pogány bölcsek közül, az országok boldog állapotjáról írtak, úgymint: Aristoteles[±], Plato[±], Xenophon[±]; a leányok nevelésére kiváltképpen vigyáztak, és arra való tanúságokat adtak. Az anyaszentegyház nevezetes doktori közül nem tudom, ha vagyon, aki könyvet nem írt volna a leányok neveléséről és oktatásáról: Tertullianus, Cyprianus[±], Athanasius[±], Nazianzénus, Basilius[±], Chrysostomus[±], Nisserus, Jerónimus, Ambrosius, Fulgentius és egyebek könyvei kezünk között forognak, melyek a leányok nevelését tanítják.

9. Én is azért, Isten segítségével, az evangeliomban említeti fejedelem leányára való gondviselésből okot vévén: ez jelenvaló órában csak azt akarom tanítani; mint kell a keresztyén embernek Istenesen nevelni és minden tekéletességre oktatni leányát, kisded korától fogva férjhez adásáig. Nem szólok most arról, amire kötelesek a szülék közönségesen minden gyermekek nevelésében; mert erről immár bévségesen emlékeztem: hanem mivel a

leányok nevelésében sok magánvaló tulajdon gondviselések kívántatnak, csak a leányok nevelésére határozom tanításomat.

10. Ne csudálja senki, ha én, aki soha leányokat nem neveltem, a leányok neveléséről tanúságot adok; meg ne botránkozzék senki, ha az ördög incselkedésit és a világ feslett szokásit világosan említem: mert én semmit magamtól nem mondok; amit a Bibliában és elébb említett szent doktorok írásiban olvastam, azt egybe és rendbe hozom; azaz nem magam gondolatit mondom, hanem a szentlélektől viseltetett atyák írásiból egybeszedem és előtökbe terjesztem az igazságot. És mivel a Szent Pál tanítása szerint, ebben a helyben éktelenséget nem illik említeni, hogy a szemérmesség meg ne sértődjék: mikor a világ szabados feslettségéről emlékezem, többet értsetek azon, amit mondok, és legyetek figyelmesek.

11. Igazán írta Plutarchos, hogy kútfeje és gyökere a tekéletes jámborságnak a jó nevelés. Azért a szüléktől nagy vigyázást kíván a gyermeknevelés: mert noha könnyen jóra hajol, ami gyenge; de a velünk nevedett vétkeket nehéz kigyomlálni. Azért azt kívánják a bölcsek; hogy miképpen a kegyetlen medve éktelen kölyköket hoz; de nyelvével, mint gyaluval, kölykeinek külső tagait úgy rendeli, hogy nemcsak szüli, hanem mesterségesen ékesíti fajzásit*. Azonképpen a jó szülék, akiket e világra hoztak, azokat nevelésekkel jóra is oktassák: mert nem a születésből, hanem a nevelésből vagyon a jó vagy gonosz erkölcsünk. Ezt akarván ismertetni Licurgus; azon alamból két agárkölyköt nevelte: egyiket konyhához, másikat vadászathoz szoktatá. Mikor együtt volnának a Lacedaemon várasiak, előhozatván az agarakat, egy tál abárlást, és egy eleven nyulat letétete: egyik agár mindjárt a nyúl után indula, a másik a moslékba kapa. Ezzel hiteté, hogy a nevelésből vagyon az erkölcsök különbözőzése. Annak okáért, miképpen Diógenes, nem az erkölcstelen gyermekeket, hanem tanítóját büntette: úgy a Lacedaemon bírái, nem az egymással veszekedő atyafiakat büntették, hanem az apjokat, hogy nem jól nevelte fiait.

12. Quintilianus[±] ékesen szóló embert akarván nevelni, gyermekségén kezdi tanítását, és azt kívánja, hogy oly dajkája legyen, aki ékesen szóljon: mert ha annak vétkes szólása a gyermekbe avik, könnyen ki nem tisztul belőle. Szent Jerónimus azt parancsolja az anyáknak; hogy ha tekéletes erkölcsű leányt akarnak nevelni: részeges, fajtalan, haragos; nyelves dajkára ne bízzák gyermekeket: mert bizonyos, hogy nemcsak betegségeket, de sok alkalmatlan erkölcsök hajlandóságát, dajka tejével együtt szopják a gyermekek. Próbált dolog, hogy amely gyermeket disznótejen neveltek, mindenkor sárban akart heverni. És amint Gellius[±] írja, ha

kecske tejet szopik a bárány, kemény gyapja lészen: mert a tejnek ereje vagyon az erkölcsök tulajdonságára.

13. Láttam oly őzet, melyet az eb szoptatott, és eb erkölcsöket viselt. Így a részeges, buja, dühös természetű dajkáktól hasonló erkölcsök hajlandóságát szopja az ártatlan gyermek. Annak okáért javallja Szent Jerónimus; hogy ha az anyának ereje és egészsége szenved, maga szoptassa leánykáját.

14. A természet nem egyébért adott az anyák mellyébe tejet a szülés után, hanem hogy amely vérrel méhekben táplálták magzatjokat, azzal neveljék. Egészségesek is az anyák, ha magok szoptatnak: mert a tejek bévségét könnyebbítik. És nemcsak a gyermek vastagb és egészségesb azzal a vérrel, melyből alkottatott: hanem az anyák is inkább szeretik, akiket fáradságos bajlódással magok neveltenek. Azért az anya – ha lehet – maga erkölcsét csepegesse leányába: és akit méhében viselt, ölében hordozza; tejjé lett vérével nevelje; első mosolygásit és akadozó szólásit kedves csókolgatásával bátorítsa. Ha pedig a kételenség más nevelőt kíván, oly dajkát válasszon, mely nemcsak egészséges, hanem erkölcsében is dicséretes légyen.

15. Mihent a tejtől elfogják, és szólni s járni kezd a leány: futosson és játsszék magához egyenlő üdős leánygyermekkel; de úgy, hogy az anya vagy más megért asszony, reá vigyázzon. Játsszozni a férfi gyermekekkel, vagy akármely kicsiny korokban is azokat ölelgetni, csókolni ne engedjék a szülék: mert akik társalkodásához kicsiny korokban szoknak, azok emlékezeti és szeretése, aligha holtig nem tart. Azért bölcs Plátó törvénnyel parancsolta, hogy hatesztendő korában a leányt a férfi gyermek nyájaskodásától elfogják: hasonló leánykákhoz szoktassák.

16. Mindenekfelett arra kell vigyázni, hogy a gyermek semmi feslettséget ne lásson: mert a gyermeki tudatlanság, amit lát, azt mint a tükör, követésével kiábrázza. Azért nem kell néki olyat látni, amit nem kell követni. Jusson eszünkbe, hogy Eleazár inkább halált szenvedett, hogysen az ifjak előtt tettetné a tilalmas húsételét. Krisztus jobbnak mondotta, hogy malomkövet kössön ember nyakára, és tengerbe haljon, hogysen egy kisdedet megbotránkoztasson. Ama pogány Cato, kivete a tanácsból egy főembert, csak azért, hogy leánykája jelenlétében feleségét megcsókolta: mert bizonyos, hogy parancsoltnak tartják a gyermekek, amit szüléjektől látnak. Azért példabeszéd az, hogy: Anyja minémű, leánya mégolyan.

17. Ne csak ne lásson, de ne is halljon illetlen szókat a leány: és oly távul járjon a gonosztúl, hogy azt ne is tudja: Ne értse a fajtalan szókat; szerelmeskedő beszédeket senki előtte ne említsen: hanem isteni félelemre és szeretetre gerjesztő históriákat oltsanak elméjébe: ájtatosságot csepegessenek szívébe: estvéli és reggeli imádkozásokra szoktassák akadozó nyelvét: a templomba menésre édesítsék akaratját: a mennyei dolgok böcsülésére vidámítsák értelmét.

18. Hatesztendő korbán mit kell mívelni a leánynak, megírja Szent Jerónimus, mikor azt parancsolja Laeta asszonynak, hogy leányát, Paulát, ama világbíró Scipiók és Gracchusok maradékát; orsó, rokka forgatásra, szövésre, fonásra, recekötésre*, mesterséges varrogatásra tanítsa, hogy ezekben idejét tisztességesen, gyönyörűségesen, hasznosan tölthesse. Salamon, az okos asszony dicséreti között, elől teszi azt, hogy a szösztúl és lentúl nem kíméli kezét. Szent Nazianzénus is azt írja, hogy az asszonyok tisztí az otthon ülés, Istennel való beszélgetés, orsópergetés. Paradicsomban is azt akarta Isten, hogy az unalmas tunyaság távoztatásáért az ember munkálkodnék. És ha Augustus császár azt akarta, hogy az ő leánya és unokája szóni, fonni tanuljanak; ha Világbíró Sándor dicsekedve mutogatta a perzsiabéli asszonyoknak anyja és nénje kezével szőtt ingeket: nem okoson gondolkodik, aki úri személyéhez illetlennek véli a szövést, fonást.

19. Sőt hogy nagyobb kedvet találjon, mind leánykorában szüleinél, mind házassága után szerelmes uránál; szükség, hogy a leány tanuljon étkecskéket főzni. Nem tudom, ha vagon foganatosb dolog, mellyel magát kedvesbé tehesse az asszony, mintha urát betegségében, maga kezével főzött gyenge étkekkel kínálja. Mocskosb az asszonyember keze, mikor más férfiútól szorongattatik, hogysen mikor az urának való főzésben fazék fogástúl kormoztatik: éktelenb a táncban vagy kockajátszásban a leány ujjá, hogysen az ételek abárlásban*.

20. Tudom, a községnek nagy része azt ítéli, hogy nem jó írnia és olvasni tanulni a leánynak; mert féllő, hogy az olvasásából gonoszt tanuljon; és olyakat ne írjon, amiket nem kellene. De én üdvösséges dolognak ítílem, hogy a keresztyén leány, mindjárt kiseded korában vagy értelmes öregasszonytúl, vagy éleletes jámbor, istenfélő embertúl olvasni tanuljon; és a szép dolgok olvasásából, tekéletes erkölcsöket végyen.

21. Először: Mert minden üdöbéli példák arra visznek. A pogányok között nemcsak könyveket írtak, hanem iskolában tanítottak: Corinna[±], Theano[±], Diótima[±], Aspasia[±] és

egyebek sokan. Sócrates nemcsak gyakorta hallgatta az Aspasia[±] tanítását, de Diótímát[±] mesterének hitta.

22. A keresztyénségben Szent Jerónimus idétt*: Paula, Laeta, Eustóchium, Fadiola, Marcella, Furia, Demétrias, Salvia, Herontia és több úri asszonyok, nemcsak tanultak, de oly tudósok voltak, hogy akármely írástudó doktorral vetekedhettek; mint azokból a mélységes bölcs kérdésekből kitetszik, melyek fejtegetését Jerónimustól kívánták. Szent Borbálát Orógenes tanította. Alexandriai Szent Katalin; Eudoxia, Theodósius császár felesége; Hildegardis; Senásbéli Szent Katalin; Elpis, a Boëtius felesége és sokan egyebek, bölcs írásokat hagytanak.

23. Másodszor: Könyvek olvasása nélkül is megtanulják az emberek a gonoszt: mert a belső indulatokhoz és ördögi incselkedésekhez járulván a mindennapi példák, könnyen megejtik a gonoszra hajlandó természetet, kiváltképpen az ifjúság síkos útján, ha sok szent példák és üdvösséges tanítások olvasásával nem támogatattik. Mivel azért, annyi botránkozások között, melyek naponként szemünkbe és fülünkbe ütköznek, senki úgy nem élhet, hogy a gonoszt olvasás nélkül is meg ne tanulja: igen kívántatik minden rendekben, hogy a tekéletes élet példáját és oktatását, szent és üdvösséges könyvek olvasásából bévségesen vegyék; melyekkel az eláradott gonoszságok folyását vastagon meggátolják. De amint Seneca[±] írja, és nem egy helyen írja; legnagyobb szüksége vagyon erre az asszonyoknak: mert az asszony szelídülhetetlen és mértéketlen, ha bölcsességgel és szép tudományokkal nem ékesíttetik, és ezek oktatásával nem szelídíttetik.

24. Harmadszor és utolszor: Nemcsak a táncolástól, csevegéstől, heáibanvaló játékoktól elvonsza a leányt a tanulás: de a szép, üdvösséges históriák és oktatások olvasása úgy bétölti kedvét és gondolatját, úgy felemeli akaratját a tisztességes élet kívánságára, hogy minden éktelen és csintalan indulatokat, fáradtság nélkül megfojthat pázsitjában.

25. Soha egy asszony sem vetemedett gonoszságra, hanem csak aki nem értette: mely drága kincs a tiszta élet, mely veszedelmes az emberek szívét és fohászkozó kívánságát maga után vonni; mely gyalázatos a rövid gyönyörűségért holtig való gyalázatot viselni. Ezeket, és ezen kívül, valami tartóztathat a gonosztól, valami a jóra izgathat, könnyen megtanulja, aki könyveket olvas. Mert miképpen írva hagyta Szent Ágoston[±], egy fertály óráig való olvasása a Szent Antal életének, teljes életre való szentség tüzeit gerjesztette sokakban.

26. Annak okáért, az én ítéletem szerint, igenis tanulja a gyenge leányka az olvasást: csak arra vigyázzanak a szülék, hogy ne valami hívságot és feslettséget olvasson, hanem imádságoskönyveket, ájtatos tanúságokat, Krisztusnak és az ő szentinek életét. Egyszóval, egyebet ne olvasson, hanem amiből erkölcsét jobbíthassa.

27. Bolondság az asszonyembernek hadakozó dolgokat olvasni: kárhozat a szerelmes históriákat forgatni, melyekből halálos méregnél, azaz veszedelmes gonoszságnál egyebet nem vehetni. Ah! Mely nagy esztelenség az atyáktól vagy férjektől, ha virágénekeket, szerelmeskedésről írt könyveket adnak feleségek, leányok kezébe! Olajt öntnek ezek a tűzre, mellyel felgerjed a bujaság. Mérget osztogatnak, mellyel megöletik a lélek. És hogy nyilvánban szóljak, akik szerzik, akik éneklük a virágénekeket, országos kerítők, közönséges kutakat mérgeztők. És mivel nem elégedvén magok gonoszságával, egyebeknek tört vetnek; mindazokban a gonosz indulatok vétkeiben részek vagyunk, melyek az ilyen ének hallásból vagy olvasásból gyulladoznak, és nincs oly büntetés, melyet nem érdemlenek.

28. Menjünk tovább! Idején, gyermekkorában, az ájtatos imádkozáshoz szokják a leány. Estvéli fektét, reggeli öltözetét, szokott könyörgések késérjék. A templomban való menetelhez és a szent mise halláshoz idején szokják. Lelkipásztora vezérlését kövesse, a gyónás és úrvételének gyakorlásában. Arra figyelmes vigyázása legyen, hogy amely szentnek nevét viseli, annak életét elméjébe kapcsolja; és Istentől segítséget kérvén, teljes igyekezettel erőlködjen, hogy nevének való szenti példáját kövesse tekéletes erkölcsökkel: és gyakran eszébe juttassa, mely gyalázatos, ha Szent Katalin, Margit, Borbála nevét viselven, életével és erkölcsével megrúttítja a szent nevet. Egyéb szent szüzek históriáit olvasván, azok életének tüköréből maga erkölcsét ékesgesse: kövesse azok alázatosságát, szelídségét, engedelmisségét, szemérmességét.

29. De mindenekfelett szüzessége tisztaságát szeme fényénél inkább böcsülje és oltalmazza a leány, mert annál nagyobb kincse nincsen. Az pedig oly dolog, hogy ha egyszer elveszti, másszor fel nem találja. Még a pogányok is nagy böcsülettel tisztelték a szüzességet; mert a Vestális Leányok állapotjából kitetszik; kik előtt minden fejedelmek felköltek, sőt újtjokból is kitértek. A mi ártatlan báránynak, a mennyei boldogságban szüzeket választott; kik mindenütt utána járjanak, és amaz új éneket mondják, melyet a szüzeknél egyéb, senki nem mondhat. De azért mennél böcsületesb a leány a szüzességgel: annál gyűlölségesb és utálatosb, ha gyalázattal elveszti szüzességét. Mert azzal atyjafiait, édes szüléivel egyetemben, keserves sírásokra indítja és halálos szomorúságba ejti. Vér szerint való

jóakaróinak szerelmét gyűlölségre fordítja; mivel azok, mint nemzetségek rútítóját, vérek árulóját pökik és rágalmazzák: szomszédi és ismerői gyalázzák, szidják, elkerülik: leánybaráti közül senki nem akar véle szólni, sőt mint a mirigyos emberhez, közel sem mennek: mivel a tisztesség szerető anyák tilalmazzák leányokat, hogy ne beszéljenek a szüzesség gyalázó tisztátalannal. Egyszóval csudálom, hogy ilyen szégyen és gyalázat között; ilyen keserves szomorúságokban és pironságokban élhet a leány, mely egy rút gyönyörűségért, ily nagy gyalázatba ejtette magát.

30. Ha titkon maradna, és soha ki nem tudódnék is az eset; de a lelkiismeret oly kemény furdalásokkal fárasztja szívét az elesett leánynak vagy asszonyembernek, hogy halált kellene inkább szenvedni, hogysesem ennek a házi hóhérnak szünetlen kínt viselni. Ha valaki szemét reáveti: mindjárt szívébe ütközik, hogy talán ért az valamit gonoszságában. Ha látja, hogy súgnak: ottan azt gondolja, hogy az ő vétkérül suttognak. Ha szó esik a feslett életről: azt alítja, hogy órála példázna. Egy zördülés legyen a házban: azt tudja, hogy kiterjedett dolga, és őreá vigyáznak. Mindenekkel félve beszél: akirül gyanakodik, hogy megsajdította vétkét, retteg mindenkor tőle, hogy szemére ne vesse feslettségét. Egyszóval, halál az ő élete, mely mindenkor retteg, mindenkor kedvetlen és bátortalan. Ezek a belső kíntások, noha a gonosz férfiat is sujtogatják; de sokkal inkább a leányt és asszonyt: egyért azért, mert természet szerént félelmesb az asszony. Másért azért, mert sokkal rútabb a fajtalanság az asszonyban, hogysesem a férfiban. A férfiban sok jóságok lehetnek, úgymint: vitézség, okosság, tudomány, mesterség, igazság, tiszta élet: Ezek közül ha egyben megfogytatkozik is, csak legyen a többiben tekintetes: túrhető. Az asszonyemberben pedig a tiszta szemérmesség oly szükséges, hogy bár se szép, se gazdag, se gondviselő ne legyen; böcsületessé teszi őtet a tisztaság. De ha e nélkül találta; nincsen semmi böcsületes benne. Innen vagy, hogy nemcsak a keresztyénségben, hanem a temérdek vak pogányságban is, sok leányok és asszonyok, tűzzel, vízzel, fegyverrel, istráanggal megölették magokat, hogy tisztaságokat megtarthassák.

31. A keresztyén leányzó, ne csak emberek előtt épen tartsa testi szüzességét; hanem eszében forogjon, hogy Krisztusnak jegyeztetett: azért Isten szemei előtt is, lelke és akaratja szüz és minden fajtalan kívánságotól üres legyen. Ez pedig nagy és szorgalmas gondviselést kíván. Mert elsőben szükség, hogy Istentől gyakorta kérjen segítséget a tisztaságra: mivel Isten ajándéka nélkül senki tiszta életet nem viselhet. És azt akarja a mi Istenünk, hogy őtet ismérjük szüzesség hadnagyának: mivel ebben a hadban senki győzedelmet nem vehet, Isten

oltalma nélkül. Annak utána két dolog kívántatik főképpen, hogy a szüzek makula nélkül viselhessék a tiszta életet; melyek nélkül senki nem remélheti, hogy a test kelepcéjét elkerülhesse.

32. Első az, hogy rejtve és magán maradjon; szem előtt és férfiak között ne forogjon a leány. Oly hatalmat vett az ördög a világon; oly sokan fogják pártját és segítik az ő gonosz szándékát, hogy mihent emberek közé lépünk, minden érzékenységünk ablakán, halál mégyen lelkünkre: mert mindenütt példát látunk a gonoszra, esztent a feslettségre. Azért mindenkor úgy kell vigyáznunk, mint a szállott várban, hogy bé ne lopja magát az ellenség. Sőt mivel az ember élete vitézkedés, minden órában úgy kell őrizkednünk; mintha harcon volnánk. Ha mindnyájan veszedelemben forgunk, mentül inkább a gyenge leány? A Jákob leánya, Dina, látni akara: de megláttaték, és maga tisztessége vesztésével sok száz embernek halált szerze. A zsidóknál a leány neve Alma, azaz elrejtetett: mert addig leány; míg rejtve marad; és amint Plutarchus[±] mondja, legjobb és böcsületesb asszony, akit sem dicsírnek, sem gyaláznak: hanem mint testét, úgy hírét benn tartja; hogy óróra se jót, se gonoszt ne tudjon a szomszéd: Mert a böcsületes asszonynak szégyenlenie kell, ha férfítúl dicsírtetik.

33. Nem kívánkoznék bezzeg a leányasszony piacra vagy lakodalomba menni, ha meggondolná; hogy ítlómesterek eleibe mégyen, kik erkölcsérül és tisztességérül törvényt tésznek. És soha magát úgy nem viselheti, hogy kárhóztató szentenciát ne nyerjen. Ha keveset szól vagy hallgat; parasztnak ítlílik; szaporább szaváért csácsogó neve. Ha együgyűn beszél, tudatlannak; értelmes szólásért álnok– és csalárdnak mondatik. Ha nehezen felel, rosszul nevelt, ha könnyen szónak adja magát, szerelmeskedő; ha szemérmatosan hallgat, képmutató. Ha szépen öltözik, kevély; ha az öltözettel nem gondol, ocsmány: ha valahová néz, azt mondják, hogy oda hajol szíve, ahová néz szeme, mivel a szem után jár a szüvek gonoszsága. Egyszóval: soha olyat nem mívelhet a leány, hogy meg ne szólják, meg ne ítléjk, ne kárhóztassák. Ami pedig egyszer reá ragad, könnyen le nem mosatik; csaknem holtig rajta marad. Micsoda okosság tehát, hogy a leány szem eleibe kívánkozik?

34. Otthon üljön, és ha a szükség kívánja, hogy kimenjen, anyjával menjen: és a férfiak között úgy légyen, mintha ellenségi között volna, kik legdrágább kincsétül meg akarnák fosztani. Férfiemberrel, akármely közel való atyafi légyen, egyedül sohult ne maradjon. A Szent Dávid házában Amnon megszeplősíté hűgát, kivel atyul egy volt^{*}: Loth a maga leányit, mégpedig kettőt egymás után, megterhesíté. Nem ok nélkül íratta Isten könyvébe ezeket a rú

eseteket: hanem tanúságot akar adni, hogy a tisztaság oltalmában senkitől bátorságot nem ígérjen senki magának.

35. Ennek felette ne szenvedje a leány, hogy férfiú illesse őtet, akármi okon és módon: mert régi mondás, hogy nem szűz, akit gyakran tapogatnak. Ő is pedig, semmi okkal férfihoz ne nyúljon: megemlékezzék, hogy Isten az asszonyemberben, ura élete oltalmáért sem szenvedte a szemérmetlen illettést. Ajándékokskákat ne küldözzön, se ne vegyen: mert példabeszéd az, hogy az asszony, ha ajándékot ad, magát adja: ha ajándékot vészen, maga árát felvészi. Mihent szerelmeskedő szókat kezdenek mondani, azt Cselekedje a leány, amit csudálkozva említ Plutarchus[±], egy Clitómachus nevű, szemérmes jámborrúl: ki mihent szerelmeskedő szókat hallott, felkölt és elment.

36. Kimondhatatlan bolondságokat látunk néha a leányokban. Némelyek, mintha a házasság reménységétől viseltetnének, ifjú legényekhez adják magukat; és a szép, hízelkedő szónak, ajándékokskának, írogatásoknak és izengetéseknek helyt adván, nyilvánvaló szerelmeskedésbe esnek. Mert igazán írja Nazianzenus; hogy a szeretet kezdeti az egymás szépségének szemlélésén kezdetik: azután egymásra mosolygás, suttogás, és végre bátorságos nyájaskodás következik. Mivel pedig a szeretet akarva kezdetik, de ha meggyökerezik, akarva mindjárt le nem tétetik: annyira mennek a bolond leányok, hogy csaknem mint férjekkel, oly bátran nyájaskodnak szeretőjökkel. Nem veszik eszükbe, hogy ezzel házasságok szerencsésjét bégátolják. Mert mihent eszébe vészi a legény, hogy enged annak, aki nem ura: ottan általéri, hogy házasság után is, könnyen máshoz szokik. Azért nemhogy feleségül venné, de kedve töltése után meggyűlöli és csúfolja. Annak okáért a keresztyén leánynak tudni kell, hogy senkivel nem szabad néki szerelmeskedni, hanem csak férjével. És mikor hízelkedő beszéddel hazudoz az ifjú legény, hogy halálra szereti őtet: bizonyosan higgye, hogy nem őtet szereti, hanem a maga gyönyörűségét, melyet bé akar tölteni. Mint marad azután a szegény leány tisztessége; és ha pokolba mégyen-é vagy mennyországba? semmi gondja arra; csak ő tölthesse kedvét, buja kívánságiban. Azért a keresztyén leány, úgy hallja az ifjak dicsíretit, mint ördög incselkedésit; ajándékit úgy nézze, mint kígyó fullánkit: és ha veszni nem akar, minden tehetségét arra fordítsa, hogy idején kiadjon tisztessége rontására igyekező ellenségén: mely dologban; adná Isten, volnának sokan oly okosok, mint ama dicsíretes asszony; ki hogy szeretőjét elidegenítené, büdös káposztát tartott sok ideig szájában; és az iszonyú rút szaggal úgy elkergette incselkedőjét, hogy azután feléje sem ment; gondolván, hogy természetből oly dohos a szája.

37. Némelyek a leányok közül elkerülik a szemtelen szerelmeskedést: de ezek, kedvek táncra vész. Ezek is oly közel járnak az esethez, hogy közelebb nem lehetnek. Szent Antoninus írja; hogy ritkán lehet a tánc halálos bűn nélkül. Okát adja Petrarcha[±]: Mert senki a táncot csak szökdösésért nem szereti; hanem a kézfogások és szorítások, ölelések és tapogatások, a lassú beszélgetések tetszenek: melyekből olyat tanul az együgyű leány, hogy teljes életében megsiratja.

38. A pogányok között, noha férfiú módon ugrándozva a testet gyakorlani dicsíretes volt; de a jóllakásban asszonyemberekkel táncolni, gyalázatosnak ítéltetett. Azért dicsíri Plutarchus[±] a perzsákat, hogy mikor részegeskedni és táncolni akartak, feleségeket elküldötték, és feslett életű asszonyokat hívtak: ismértetvén ezzel, hogy az ital és tánc között nem bátorságos az asszony tisztessége. Tiberius császár[±] kiűzte Rómából a táncmestereket; fejek vesztése alatt tilalmazván, hogy senkit táncolni ne tanítsanak. Nagy úriembert kivetett a tanácsból, csak azért, hogy táncban gyönyörködött. Sallustius[±] Catilinának[±], Cicero[±] Gabiniusnak[±], gyalázattal szemekre vetették, hogy táncot jártak: mert senki nem táncol, hanem vagy részeg, vagy bolond. Azért okoson cselekedtek az ázsiai követek, kik látván, hogy a spanyolok táncba kerekedtek; megijedtek, és elfutottak; alítván, hogy a táncolók megbolondultak.

39. A szentatyák csudálatos kemény szókkal tiltják a mennyegzős táncokat. Aranyszájú Szent János, magyarázván, mely tisztességesen szolgáltattak menyegzőket a szent pátriárkák; azzal magasztalja, hogy nem voltak akkor a menyegzők lakodalmában ördögi táncolások. Másutt azt írja, hogy a tánc nem egyéb, hanem ördögnek mulatságos játéka és pokolra vivő eszköze: mert valahol csintalan táncolásokat látsz, bizonynal higgyed – úgymond –, hogy az ördög ott van. Azért amely asszony táncol, megmocsolja és rútitja az asszonyok nemét. Szent Ambrus[±] nem egyszer írja, hogy a táncolás, társa a dobzódásnak; tréfája a bujaságnak.

40. Azért az istenfélő keresztyén leány, mint ördögi kísértetet, úgy távoztassa a táncot.

41. Második szükséges dolog a szüzesség oltalmára az, hogy testének ne kedvezzon, aki szereti a szüzességet: hanem az ifjúság tüzét szünetlen oltogassa; böjtöléssel, vigyázással, ostorozással és egyéb testi sanyargatásokkal. Azt is tanácsolja Szent Jerónimus, hogy a régi római szokás szerint bort ne igyék a leány, míg férjhez nem mégyen: jobb – úgymond –, a gyomor szenvedjen, hogysesem a tisztaság. Mert nem égnek annyira az Etna tüzei, mint gyulladoz az ifjak veleje, mikor a bortól és jó étkektől megmelegsik.

42. A testi öltözetet, ami illeti, arról törvényt szabott Isten, mikor apostoli által azt mondotta; hogy nem a bajok sodorgatása, aranyak fényeskedése, öltözetek cifrasága ékesíti a keresztyén asszonyt: hanem a szűnek* Isten előtt való tisztasága, az ájtatosság és tekéletes cselekedetek. Nem tiltja Isten a tisztességes öltözetet; sőt akarja, hogy az asszonyok ékes öltözetben járjanak: de úgy, hogy szemérmatosan és józanon ékesgessék magokat.

43. Ne kenje tehát a keresztyén leány orcáját idegen festékekkel; de tiszta vízzel szépen megmossa. Ne terítse verőfényre festett haját; de boglyoson, csoportoson, korpáson és szennyesen se hagyja fejét. Pézsmaszagokkal ne füstölödjön; de dohosságot se szenvedjen maga körül. Értéke felett drágában ne öltözzék; de amibe öltözik, tiszta legyen. Tükörbe avégre ne nézzen, hogy magát cifrázza; de hogy fején vagy orcáján dísztelen és illetlen valami legyen, megtekintse tükörében magát. És ha szép; eltekélje, hogy meg nem rútitja feslett étellel ékességét: ha rútacska, arra igyekezzék, hogy jó erkölccsel szépegesse magát.

44. De amellet hatalmas okok és kemény fenyítékek alatt tilalmazzák a szentatyák, hogy a keresztyén leány se kendővel ne mázolja, se cifrákkal ne ékesgesse magát. Tertullianus egynéhányszor írja, és őutána Cyprianus[±], hogy ördög találta és tanította a kendőket; avégre, hogy aki a bűn által megrútitotta lelkünket; külső festékekkel az Isten alkotmányát ábrázatunkban elváltottassa. Bizonyos, hogy jót nem tanított a gonoszság mestere. Bizonyos, hogy temérdek gonoszság, az Isten alkotmányát ördögi találmánnyal fedezni. Mert a Szent Cyprianus[±] mondása szerint, minthogy Isten minket maga hasonlatosságára teremtett: Istenre támad, és tudósbnak akarja mutatni magát a teremtőnél, valaki az Istentől teremtett ábrázatot, idegen színekkel változtatja. Nem tetszik Istennek, amit ő nem alkotott: magáénak nem tartja a festett bálványt, melyen keze munkáját nem isméri. Egyszóval: A régi atyák azt jelentik, hogy ördög zászlója és bélyege a kendőzés. Nem is isméri Isten azokat magáénak, kik az ő hasonlatosságát szégyenlik, és ördögi álorcával fedezik; mert akinek nem tetszik az Isten alkotmánya, és azt jobbítani akarja: az alkotót tudatlanságról dorgálja, ördögi toldalékkal vesztegetvén alkotmányát, Isten azt az ítélet napján meg nem isméri, és magátúl elkergeti, akiben nem a maga képét, hanem az ördög festékét látja.

45. Tovább: Szent Cyprianus[±] írja, hogy a szüzek, virági az anyaszentegyház kertjének: fényesebb részei a Krisztus nyájának. Azért tudokra kell adni, hogy a cifra öltözet, a festett orca kurvák és bordélyok zászlója. És amint Tertullianus mondja: testét árulja, és ha vevőt talál, eladja, valaki színét változtatja. Mert ura kedvéért, a házas asszony sem festi magát; hanem azért, hogy a külsők előtt szebbnek láttassék, és a férfiak szemét és szívét, sőt

fohászkodását, utána vonja. Ura szeme előtt természetinek színe forog: mivel a mosdás vagy izzadás után, elolvad a festék. Nem is hon ültében, hanem szem eleibe menésben kendőznek az asszonyok. És ebben világi mód szerént is, esztelenül cselekesznek: mert nemhogy szeretetné, de sőt utálatossá teszi őket a kendő; mely az asszonynak gyenge bőrét összevevonsza, megégeti: fogait oly feketékké teszi, mintha holtzén darabok volnának: lélegzetit megdohosítja: ábrázatját töpörödteti: és ha e világon annál szebb asszony nem volna is, a festék megrútítja. Egyszóval: Nem egyéb a festett orca, hanem ifjak tüze, bujaság taplója, szemérmetlen szűnek cégére.

46. Azzal mentegetik némely bolondok kendőzéseket; hogy ezzel mátkát keresnek: azok szemének kedveskednek. Ah, ki nagy vakság, ha azt ítélik, hogy a kenőcsét rajtok meg nem isméri! Ki nagy gondolatlanság, ha elhiszik, hogy a festéket szereti, aki személyeket nem szereti! Jobb férjhez nem menni, hogysen oly emberhez menni, kinek inkább tetszik a festék, hogysen a személy. Mert ha bolond volna, aki lovat akarna venni, és nem nézné a lovat, hanem öltözetit; annak sem lehet esze, aki festékét nézi mátkájának, nem tekéletességét. Azért bolondok a férjek, kik feleségekben; a szülék, kik leányokban; a mátkák, kik jegyesekben szeretik és elszenvedik efféle bűdös kendőzéseket. Mert a természettől adatott színen kívül nagyobb ékessége nincs az asszonynak, mint a tiszta öltözet. Azonkívül egyéb öltözeti és cifrája, rútitása: a többi ördög töre, pokol horga, kárhozat lépes vesszeje: azaz idegen tüzek gerjesztése: bolond ifjak csalogatása: veszedelemnek terjesztett hálója.

47. A keresztyén leányban nem elég, hogy maga nem vétkezik: tartozik azzal is, hogy másoknak veszedelmet ne szerezzen; ördög eszköze ne legyen, a lelkek kárhozatjára. Mert ha te ment vagy a fajtalan tekintetektől, de egyebeket ingerelsz magad ékesgetésével: lelkedet mocskolod mások vétkével. Boldogasszonyról régi doktorok írják; hogy noha szépséggel mindeneket megelőzött: de erkölcsse és magaviselése oly ájtatos volt, hogy soha senki az ő tekintetiből, fajtalan gondolatokra nem indult, sőt mint a tüzes vas, megaluszik a hideg vízben; úgy eloltattak minden testi képezések az őreá nézőkben. Ezt kell követni, erre kell igyekezni a keresztyén leánynak, hogy senki veszedelmének eszköze ne legyen cifrájával.

48. De úgy tetszik, a leányok neveléséről eleget szólánk: két szóval, házasításokról emlékezzünk.

49. Hogy az emberi nemzet tisztán és szentül szaporodjék; hogy az atyák éljenek fiokban, és az Isten népe világ végéig megtartassék, a házasságot rendelte Isten: és azt hirdette, hogy

aki leányát férjnek adja, nem vétkezik, csak Isten szerént légyen a házasság. Tizenhét vagy tizennyolc esztendő korokban tanácsolja Plato[±] és Aristoteles[±] a leányok házását; mivel akkor a szülésre és gyermektartásra elégséges erejek vagyon. A férfiak házasulására pedig Aristoteles[±] harminchat esztendőt kíván.

50. Nehéz iga a házasság. Azért mikor a tudós emberek között az a kérdés támadott volna: Micsoda rend és szerzet terhesb és nehezebb? Némelyek azt mondták, hogy legnehezebb a carthusianusok^{*} rendi: mivel mint némák, senkivel nem szólnak: soha, még betegségekben is, húst nem esznek: közel tíz óráig, éjjel és nappal a templomban énekelnek. Mások azt állatták, hogy sanyarúbb a Szent Ferenc[±] szerzete. De egy, aki minden állapotokat jól megvizsgált, azt mondtotta; hogy nehezebb állapot nincs a házasságnál: mellyel holtig köteleztetik ember, és ha rosszul talál házasodni, semmi könnyebbsége nem lehet; túrni kell és szenvedni. Ez az oka, hogy ha valamiben kívántatik, a házasulásban kívántatik a vigyázás.

51. A keresztyén leánynak nem szabad férjet keresni vagy házasságról szorgalmatoskodni: hanem édes szüléire bizza magát, kik őtet szeretik; kik a világ állapotját tudván, messzére néznek; és jobban gondolkodhatnak szerencséjéről, hogysem maga a leány; ki otthon rekesztve élén, nem tudja erkölcsét és állapotját a férfiaknak. Sőt mikor a házasságról emlékeznek szüléi, Istenhez emelje szívét a leány, és azt mondja Sárával: Úristen, te tudod, hogy férfiú után nem vettem szívemet. Azért hagyja szüléire igyét: maga pedig szünetlen könyörögjön Istennek, hogy adjon oly férjet, ki őtet Istentől el ne szakassza, hanem tekéletes szent életre vezesse.

52. A szülék is eszeken járjanak, és úgy válasszanak társot leányoknak, mintha magoknak választanák. Kövessék a Temistocles[±] példáját: kirül azt olvassuk; hogy mikor sok kérői voltak leányának, jámbornak adta inkább, hogysem gazdagnak: inkább akarván oly vőt, aki pénz nélkül, hogysem oly gazdagságot, mely emberség nélkül szükölködjék. Sokan a szülék közül pénznek adják, nem embernek, gyermekeket; mivel csak arra néznek, hogy kedvek szerént való vőt találjanak; ki előkelő, gazdag, nemzetes légyen: arra pedig keveset vigyáznak; micsoda alkalmas az ő leányoknak, kinek holtig együtt kell élni jegyesével.

53. Ebből vannak gyakorta szerencsétlen házasságok; hogy magok hasznára kufárkodnak és kereskednek gyakorta a szülék leányok házásátában. Bezzeg nem ezt mívelte amaz istenfélő Noëmi: ki midőn Rutnak férjet keresne, azt mondtotta néki: Édes leányom, nyugodalmat keresek néked; és gondot viselek, hogy jól légyen dolgod. Leányok

nyugodalmára, leányok javára nézzenek a szülék, mikor házasítani akarják. És elhiggyék; hogy nagy dolgot cselekesznek, ha leányokat értelmes embernek adják; jól házasítják.

54. A külső jók között első és legnagyobb tekintet légyen annak erkölcsére és okosságára, akinek akarják adni gyermekeket. Azután értékére és nemzetségére: csakhogy felettebb nagyobbak – én tanácsommal –, ne adja senki leányát, ha szolgálóvá nem akarja tenni. Idejét és termetét is kell a legénynek nézni: mert ha gyermek, nem tudja megböcsülni a házasságot: ha igen üdös, egyéb kedvetlenséget is szerezhet; de hihető, hogy hamar özvegységben hagyja feleségét, és árvaságra neveletlen gyermeket.

55. De mindenekfelett elsőben is a reliigióra és vallásra nézzen a keresztyén leány: meglássa, hogy a Római Anyaszentegyház engedelmes fia és tagja légyen, akihez mégyen. Mert valamely okokért Isten erős parancsolattal kötelezte választott népét, hogy idegen nemzetek házasságába ne kötelezze magát: azon okok tartóztatják a keresztyén leányt, hogy hamis vallású férjhez válasszon. Először: Mindennapi kedvetlenségek, vesződés, háborúságok, idegenségek félelme vagyon a különb vallású férfiútól. Másodszor: A böjtök, innepek és egyéb egyházi parancsolatok megszegésére ok adatik a tévelygő házastárstól. Mert a Tertullianus mondása szerént; aki mellett ördög szolgálja vagyon, Istennek nem szolgálhat, amint kellene: mivel ez akadékot szerez a keresztyéni hivatalokban. Mikor a templomban kellene vigyáznod, fürödőbe viszen: mikor böjtöléssel tartozol, lakodalmat szerez: mikor processióba kellene menned, házi foglalatosságokkal terhel. De ami ezeknél nagyobb: Hittől szakadás félelme vagyon efféle idegen hitű házasságban: mert a szép szó, a szeretet, a fenyegetés, a pántolódás; és ha ezek nem fognak, végre a vereség megcsalja, és hiti vesztésére viszi sokszor az asszonyt. Adná Isten, ezt példákkal ne próbálnók: Valaki nem kerüli a veszedelmet, nyaka szakad benne. Senki magát ne biztassa, hogy efféle veszedelmek őbenne nem léznek: mert ha Salamont vénkorában az asszonyok szerelme bálványozásra vitte; nincs egy asszonynak is bátorsága, hogy férjétől meg ne csalassék. És az okos embernek nem kell üdvössége vesztését arra függeszteni; hogy talán efféle veszedelmektől ment lézsek: hanem arra kell nézni, ami közönséges szokás efféle dologban: Tehát aki férjhez mégyen: Isten házában, Isten szolgáljához menjen! Végezetre: Sok dolgokért elválasztják és új házasságra indítják a mostani tévelygők az embereket: mert vélekedések szerént, oldható az ő házasságok. A Római Anyaszentegyház vallása szerént pedig semmi okon új házasságra nem mehet ember, valamíg él házastársa. Ebből következik; hogy a pápista és kálvinista emberek házasságában nagyobb és erősebb kötelesség vagyon a pápista személyben, hogysen a

kálvinistán. Ellenkezik pedig a házasság kötelével, hogy egyik személynek vastagabb kötelessége legyen, hogysesem a másíknak. Mit mondjak a fiakrúl, kiket veszedelmes állapotra szülnek az anyák, ha tévelygőhöz mennek?! Az atyák szavából és példájából egyházi rendek gyalázását; anyaszentegyház szídalrát; az igaz tudomány rágalmazását tanulják a fiak és leányok. Tévelygő mesterek oktatásával veszedelemre vezetettnek és eretnekségben neveltetnek. Azért jobb volna holtig a leánykoszorút viselni, hogysesem gyehennára menendő fiakat szülni.

56. Meghallátok, szülék, mire kell a leányok nevelésében vigyáznotok. Azért gyakran eszetekbe jusson, amit Szent Pál mondott; hogy a szülék üdvözülnek, ha szentül nevelik gyermekeket: kemény ostorozást szenvednek, ha szájokra bocsátják őket; mint a Héli pap példája kimutatja. Azért ne legyetek olyanok, mint akiket Isten szű nélkül való galamboknak nevez. Ha ki fészkéhez nyúl egyéb madaraknak, hozzácsapdosnak, körüle röpdösnek, és minden tehetségekkal oltalmazák fiokat: a galamb távul nézi; feléje sem mégyen, mikor látja, hogy fiait fészkeből szedegetik: és mihent azokat a konyhára viszik, mindjárt azon helyre tojik; mert nincs szíve és szerelme fiaihoz. Távul légyen ez a vadság a keresztyénektől! Hanem azon igyekezzetek mindnyájan, hogy nevedő leányotokat az ördögnek és világnak incselkedésitől oltalmazván, a mennyei vőlegény házasságának örömebe bocsássátok: és Szent Dáviddal abban dicsekedhessetek, hogy nemcsak magatok lelke Istennek él, hanem maradéktok is néki szolgál. Melyre segítsen benneteket az Atya, Fiú; Szentlélek Isten. Amen.

4. Melléklet

A fiaknak istenes neveléséről⁵

1. Értelmünk tanítására és akaratunk izgatására nincs annyi ereje a füllel hallott tanításnak, mint a szemmel látott példának. Mert a látott dolgok hatalmasbak akaratunk indítására, hogysen amit csak mások nyelve után értünk. Azért mondja Seneca[±], hogy hosszú és nehéz mindent törvényből és parancsolatból tanulni: hamar és foganatos a jó példából való okoskodás.

2. Innen vagyon, hogy a lelket szerető Isten nem elégedett sem azzal, hogy szép tanításokkal fülünkbe rágta hivatalunk kötelességét, magunkviselésének formáját, erkölcsünk reguláit vagy igyenesítő rendit; sem azzal, hogy parancsolatinak fenyítékével, büntetésinek rettentésével, ígérelinek édesgetésével engedelmességre és tekéletes erkölcsök gyakorlására esztenezte akaratunkat: hanem hogy példából tanulnók a tekéletességet; és nemcsak füllel hallanók, hanem szemmel látnók, mit kell cselekednünk: Elsőben cselekedettel, azután élő nyelvének oktatásával tanított minket az Úr Krisztus.

3. Innen vagyon, hogy gyermeki állapotban is példájából akará ismértetni a szülékkel, mint viseljenek gondot gyenge és hajlandó gyermekek kicsinységére: mint szoktassák őket templomba; mint édesítsék az isteni dolgok gyakorlására; mint neveljék fenyíték alatt engedelmességben; mint foglalják őket minden jóságok tekéletességében. Mert noha Krisztusnak nem volt szüksége arra, hogy valakinek birtoka alatt neveltessen és egyebek rendelésével igyenesíttessék erkölcse; de hogy életének zsengejét és ifjúságának nevedékenységét a gyermekek nevelésének oktatására például adná; azt akará, hogy anyjának gondviselése alatt lenne, attúl vitetnék a templomba, az által vezettnék az isteni szolgálatok gyakorlására.

4. Mivel azért szükség a szüléknek érteni kötelességeket és hivataljokat gyermekek nevelésében; én is a mai napon, egyéb tanúságokat elhagyván, két dologrúl szólok. Először megmutatom, hogy a szülék tartoznak lelkek vesztése alatt gyermekeket jól nevelni. Másodsor, Krisztus Urunk nevelésének példájából, négy cikkelybe foglalom, ami

⁵ PÁZMÁNY Péter, *A fiaknak istenes neveléséről*, <http://mek.niif.hu/06200/06223/html/pazmany0181/pazmany0181.html>. (Letöltve 2008. december 17-én.) [Sorszámozás tölem V. E. B.]

legszükségesebb a gyermekek nevelésében: Kérem Istenemet, hogy ily hasznos tanúságnak fogadjátja legyen a szülékben.

5. Mind fiaknak és szüléknek magános javára, mind a közönséges jóra nézve kívántatik a gyermekeknek istenes nevelése. Mert a fiaknak mind örök üdvösségek és világi állapotjok; mind Isten s mind emberek előtt való böcsületek; mind tekéletes vagy feslett erkölcsök a gyermeki neveléstől függ. Azért valamely szükséges a tej kisedekorunkban, oly szükséges a jó nevelés: mert ha anyánk melléből szopjuk a tejet, mellyel nevededik gyengességünk: a gyermekségből erednek azok az erkölcsök, melyekkel tündöklük vagy romlik öregemberi állapotunk.

6. Az országoknak és városoknak sincs semmire nagyobb szükségek, mint az apród-esztendősök jó nevelése. Mert sem az eláradott gonoszságnak kiirtására, sem a jó erkölcsök béoltására, sem a bölcsességek és tudományok gyökerezésére, sem a több belső csendes állapotok ragozására fogatosb eszköz nem találtatik a gyermekek oktatásánál: miképpen ártalmasb és veszedelmesb dolog sincsen az ifjúságnak vagy tudatlanságban, vagy vásott, feslett erkölcsökben nevelésénél.

7. Jól értették ezt a pitagoreusok*, mikor azt mondták, hogy a gyermekek nevelése fundamentoma az ország javainak: mert az ifjak neveléséhez hasonlók a több erkölcsök. A Mitiléna városiakról írja Eliánus, hogy amely ellenséget meggyőzván, rabságban és romlott állapotban akartak tartani, nem szenvedték, hogy fiokat szabados tudományokra taníttassák: hanem azt akarták, hogy rosszul, parasztul, szabadoson nevelvén, szolgálai erkölcsökhöz szokjanak. Izsaiás próféta is, a zsidók veszedelmének előljáró okait és jeleit adván, azt mondja; hogy nincs lelki tanító, nincs gyermekoktató közöttök. Mintha azt mondaná, hogy: veszni kell az országnak, mely ebben a két dologban megfogyatkozik.

8. Annak okáért Isten a Szentírásban szép, édesgető ígérekkel, hatalmas parancsolatokkal, kemény fenyegetésekkel esztenezi a szüléket, hogy szorgalmatosok légyenek az ő szülöttök nevelésében. Ha fiaid vannak úgymond, oktassad őket; míg gyengék, addig hajlítsd meg őket. Ha leányid vannak, őrizzed az ő testeket, és ne mutass víg orcát nékik. Szent Pál ezen dologról így szól: Atyák, neveljétek fiaitokat fenytékben és isteni félelemben. És minekutána arra intette volna az özvegyasszonyokat, hogy fiokat, leányokat jól neveljék, mert ez kedves Istennél: azzal fejezi be szavát, hogy akinek gondja nincs ezekre, megtagadta a hitet és pogánynál alábbvaló.

9. Jutalmát is mutatja Isten ennek a fáradságnak, mikor azzal biztatja az anyákat, hogy ne restelljék fiok nevelésének munkáját, mert az asszony üdvözülni fog a fiak szülése által, ha megmarad a hitben, szentségben, józanságban, és Isten szerént neveli gyermekit. Az Ótörvényben, mihent megparancsolá Isten a maga tiszteletinek rendit, mindjárt utána veté a fiak tanításáról való törvényt; és azt parancsolá, hogy ezekre minden ember megtanítsa gyermekit. Jelentvén ezzel, hogy a maga tiszteleti után semmit inkább nem kíván, minthogy gyermekét jól oktassa ember.

10. Akik ebben az oktatásban megfogyatkoznak, nemcsak magok fejére pálcát csinálnak; mivel a gonosz fiak szomorúsággal, bánattal, haraggal, gyalázattal töltik szüléjüket, mint a Szentírás mondja: de Isten is megmutatja erős ostromozásával, mely igen bánja ebbéli feledékenységeket. Hélinek két fiának említ a Szentírás, kik sok latorságokba merültek: Az ő atyjok, előhívatván; megdorgálja őket; Isten büntetésével fenyegeté, és inti, hogy megszűnjenek, de meg nem zabolázá, meg nem bünteté Isten törvénye szerént, ki azt parancsolta, hogy akinek tobzódó, szófogadatlan, fajtalan fia vagyson, s atyai intését füle mellől bocsátja: kövekkel verjék agyon. Héli meggyőzetvén az atyai szeretettül, megelégedék a lágy dorgálással. Azért Isten így szóla néki: Noha azt mondtam, hogy a te nemzetségeden marad örökké papi méltóság: de mivel inkább böcsüllötted fiaidat, hogysem engemet, szemed előtt egy nap mind a két fiadat megölöm, papi méltóságtól megfosztom nemzetségedet: magadat is megöllek. Úgy is lőn. Mert a két fiát levágák, magának nyaka szakada; csak azért, hogy tudta vétkeét fiainak és meg nem büntette, noha intéssel szólította őket.

11. Tanuljanak az atyák, és ne ítéljék, hogy hivataljoknak eleget tésznek, ha hébe-hóba lágy beszéddel intik fiokat. Plutarchus[±] írja, hogy mikor Diogenes látta volna, hogy egy gyermek mohón eszik, a mesterét veré pofon a gyermek vétkeért. A Lacedemon városbéli tanács egy feslett gyermek vétkeért atyját bünteté. Így az Isten Hélit ostromozá fiainak gonoszságáért: mert ő vétke volt, hogy rosszul nevelte és zaboláról nem itatta* fiait.

12. Nem sokkal különb példát ada Isten Dávid királyban. Az ő első fia, Amnon, nagy éktelenséget cselekvék a királyi házban. Erőszakot tén hűgán: és mikor ezt meghallotta volna Dávid, noha igen megkeseredék rajta; de azért nem akará megszomorítani a fiát, Amnont, mert igen szereti vala. Nem akará szomorítani fiát, de Isten valóban megszomorítá őket: mert Amnont Absalom megölé, magát is Dávidot országából kikergeté, és így fia által ostromoztaték, fiára való gondviseletlensége. Nem szükség erről több régi és messzünnen keresett példákat számlálni: naponként látjuk, mely nyilván bünteti Isten azokat, kik fiokat, leányokat

gondviseletlenül nevelik; mert a gonoszul nevelt gyermekek magok állanak bosszút szülőjeken: háborgatván, keserítvén, gyalázatokban hozván őket.

13. Mely kedves Isten előtt; mikor ember jól oktatja fiait, szép példával előnkbe adja a Szentírás. Mikor Isten el akará veszteni Sodomát, Gomorrát, azt mondá; hogy Ábrahám túl nem titkolhatja, amit akar cselekedni. De vajon miért? Mert tudom, úgymond, hogy az ő fiainak megparancsolja, hogy igazak legyenek és Isten útjáról el ne térjenek. Ihon, Ábrahámnak egyéb szép, istenes jószágáról hallgat, és annyira böcsüli fiainak jó tanítását, hogy ez egy dologért, titkát el nem rejtheti tőle.

14. Szent Jóbról, minekutána azt mondotta volna az Írás, hogy jámbor, tekéletes volt, és nem találtatott hozzá hasonló a földön: ennek az ő tekéletességének példáját akarván adni, nem emlékezik sok irgalmasságiról és egyéb jószágiról, hanem csak hozza elő, mely szorgalmatos gondot viselt fiaira; leányira: kikben; noha szép, atyafiúi szeretetet és külső erkölcsöt látott; noha semmi feslettséget benne nem sajdított: mindazáltal félvén, hogy szívökben ne vétkeznének, mindennap áldozott Istennek érettek, mert tudta, hogy hasznosb maradék nélkül meghalni, hogysen istentelen fiakat hagyni, és jobb egy istenfélő magzat ezer gonosz fiúnál.

15. Ha semmi parancsolatot nem adott volna Isten a fiak neveléséről; a természet oltotta a szülőkbe szülöttekre való jó gondviselésnek szikráját: és az okosságának vezérlése arra viszi őket, hogy akiket szültek, azokat őrizzék és jól neveljék. A fiakat, leányokat Szent Jeronimus[±] házasság viráginak nevezi. Tehát, mint a virágot őrizni kell, hogy el ne hervadjon, úgy azokat is vigyázásban kell nevelni, hogy meg ne rosszuljanak. A fiak, Istentől adatott kincs és gazdagság, úgymond Aranyszájú Szent János. Tehát, mint a kincset őrzik, és öregbítik az emberek, a fiakat is szorgalmatosan kell minden jóban öregbíteni.

16. Méltán írja tehát Szent Ambrus[±], hogy: Barmoknál oktalanbak, akik gyermekeket jól nem nevelik, mert ha a medve nem szánja fáradságát, hanem goromba kölykeit addig nyalogatja, míg valami formát nem ad nekik: miért nem kell embernek hasonló bajlódást felvenni gyermekének neveléséért? Aranyszájú Szent János tovább mégyen, és azt meri mondani, hogy: Amely atyák jóra nem tanítják gyermekeket, vétkesbek azoknál, akik kicsiny korokban megfojtják őket: mert ezek csak testeket ölik meg, de amazok testestül-lelkestül örök halálra vetik. Végezetre, a szentlélek azt mondja, hogy minden kegyetlen, oktalan állatnál vadabbak, akik gyermekeket jól nem nevelik, hanem úgy bánnak vélek, mint a

struccmadár, kirül Szent Jób írja, hogy letészi tojását, és azután semmi gondja nincs reája, mintha övé sem volna.

17. Tekintsük meg immár; mi kívántatik a gyermek jó neveléséhez? Nemcsak parancsolattal, hanem maga gyermekségének példájával akara Krisztus erre tanítani, Mert noha keveset írtak az evangelisták a mi üdvözítőnk gyermekségéről: de azért négy tekintetes dolgot említ Szent Lukács a Krisztus nevelésében, és ezek legszükségesebbek a gyermekek feltartásában. Elsőt, az ő szent anyjának és (üdüre, szeretetre, gondviselésre nézve) atyjának jó példáját. Másikat, a kised Jézusnak isteni szolgálatra való szoktatását. Harmadikat, a doktorokkal és éleletes, jámbor mesterekkel való nyájaskodását. Negyediket, az ő szent anyjának alázatos kérdésével, néminemű dorgálását; és fiának birtoka s hatalma alatt való nevelését. Ebben a négy dologban függ bezzeg az ifjúságnak jó nevelése is. És noha mind Plutarchus_±, mind Quintilianus_±, mind egyéb régi bölcsek sokat írtak és okoskodtak e dologról: de valamit elmélkedtek és írtak, mind e négy dologon fordul meg.

18. Először azért, aki jó erkölcsben akarja nevelni magzatját, szükség, hogy annak magaviseléséből gonoszságot ne tanulhasson nevetlen gyermeke: hanem jó példájával tekeletességre vezetessék. Krisztus Urunk szüleiről azt írja Szent Lukács, hogy szokások szerint, minden esztendőben felmentek Jeruzsálembe. Csak a férfiaknak parancsolta vala Isten, hogy esztendőben háromszor Jeruzsálembe menjenek: Húsvétre, Pünkösdre s a Sátorok innepére. Azt fogadta vala pedig; hogy ő léssen addig házőrzőjök, míg Jeruzsálemben járnak. Az asszonyokat nem kötelezte erre a munkára: de azért, azt írja Szent Lukács, hogy az urunk szent anyja felment esztendőnként és a kised Jézust ezen jó szokásban nevelte.

19. Nem elég, hogy valaki jóra igazgassa gyermekét szavaival, hanem akit jól akarnak nevelni, példával tanít, hogy azt mondhasa üdüvel az ő gyermekek, amit Salamon mondott: Példából tanultam a tekeletes erkölcsöt. Mert a Szent Gergely_± mondása szerint: Parancsolat gyanánt esik a tanítás, mikor azt cselekeszük elébb, amire mást tanítunk. És amint Szent Bernárd írja: könnyen elhitethetjük, amit akarunk, ha példánkkal azt könnyen mutatjuk. Aki jót tanít és különben cselekeszik; egy kézzel Istenhez vonzza, mással visszataszítja az embereket: és olyan, mint amaz asszony, mely nappal szoptatta, s éjjel megnyomta és megölte gyermekét. Azért írja Seneca; hogy károsb emberek nincsenek, mint kik különben élnek, hogysen tanítanak. Kellemes dolog, ha az atya böjtre, józan és tiszta életre inti fiát; maga pedig szemtelenül tobzódik, latorkodik!? Igen illik, hogy az atya dorgálja fiát szitkozódásért; ő pedig azon feddésben szitkozódjék és példájával tanítsa a szitkot. Igazán mondja egy poéta:

Amely atya jámbor fiakat akar nevelni, jámbornak kell lenni: mert alma nem esik messze fájátúl; a bagolynak nincsenek sólyom fiai; hanem amint ember embert, barom barmot nemz: úgy a jó atyák nevelnek jó fiakat.

20. Szent Jeronimus_±, tanítván Laeta asszonyt, mint kell gyermeket nevelni: Ne lásson, úgymond, a gyermek tebened vagy az apjában olyat, amelynek követésében véték légyen. És megemlékezzetek szülék, hogy példáitokkal inkább taníthatjátok gyermeketek, hogysen szavatokkal: mert a gyermek, amint a majmocskák, amit látnak, hallanak, azt ábrázzák, követik. Annak okáért édig magasztalja a Szentírás ama jámbor Eleazárt, ki inkább szörnyű kínokkal megöleté magát, hogysen olyat cselekednék, melyből a fiak botránkozást és szabadságot vennének a törvényszegésre.

21. Arra inti Plutarchus_± az atyákat, hogy tükörök légyenek cselekedetekben fiok előtt, mert: ahol az üdős emberek szemtelenek, szükség, hogy ott az ifjak szemérem nélkül légyenek. És amely szülék feslettek: tanítják és tanácsolják fiokat a gonoszra. Azért az atyák és anyák szemérmesbek légyenek kiseded fiok előtt, hogysen akármely ember láttára: A gyermekre nagy tekintetnek kell lenni. Azért ha éktelent akarsz cselekedni, zabolázzon meg fiacskád jelenléte.

22. Álmétkodva olvasom, mely nagy gondviselések volt a régi pogányoknak e dologban. Aristoteles_± azt mondja, hogy: Minden szitkozódásnak és éktelen beszédnek oly távul kell lenni a gyermekes háztúl, hogy a gyermekek ne halljanak semmit effélét. Mert az éktelen szólásból hamar szabadság vétetik az éktelen cselekedetekre. Aki pedig, úgymond, a gyermekek előtt rútságokat ejtene, azt a Tanács pálcával büntesse. És mindjárt utána írja, hogy a rútságot nem kell hallania a gyermeknek: látni sem kell; azért éktelen képeket nem kell eleikbe helyeztetni, sőt azt olvasom a régi írásokban, hogy mikor Rómában erkölcsre vigyázó volna, kiveté a Tanácsból Manliust, csak azért, hogy hajadon leánya láttára megcsókolá feleségét. Szent Jeronimus_± azt kívánja, hogy az ifjúság ne értse az undok szókat: szinte mintha zsidóul szólnának előtte, úgy ne tudja öregkorában is, mit mondanak.

23. Bezzeg elköltünk ezekről. Régen egynéhány esztendő házasok sem tudták, amit most egy gyermek beszél. De ki az oka? Az atyák és anyák, kiktől idején minden szitkokat, minden ocsmányságokat úgy megtanulnak, hogy azokhoz képest kardéra tudják a gyermekecskék is a hajdú szitkokat.

24. Nem merném mondani, ha Szentírásban nem olvasnám: közönségesen a szülék gonoszsága oka a fiak, leányok gonoszságának. Mert miképpen Giezirül fiakra szálla a poklosság, úgy az atyák, anyák feslettsége maradékjokra terjed, és a gonosz atyáknak latrabb fiai vannak. Azt pedig régi példabeszédnek mondja Ezekiel próféta, hogy minemű az anya, olyan a leánya. Melyre való képezt, Isten ő maga nagy csudának mondja, hogy a Córe fiai el nem sillyedtek, mikor atyjok elsillyedt. Mert úgy szokott lenni, hogy a feslett ember gyermeki azon verembe sillyednek, melybe estek szüléi. Innen vagy, hogy Isten a fattyú fiak maradékot tized áig és ízig nem engedte, hogy a templomban szolgáljanak, mert közönségesen sok vétkek találtak effélékben. És én nem említem, hogy azok közül, akiket az anyaszentegyház szentek lajstromába vett, csak egy is lett volna, aki házasság kívül született volna. Mert noha lehetséges, hogy ezek közül is jók válnak, de közönségesen az istenfélő atyák-, anyáknak szokott jó magzatjok lenni. Erre nézve mondja a Szentírás, hogy ha valakit nem ismérsz; fiát, leányát nézzed: ezekből magát megismérheted. Mert a fiak gonoszsága bizonyága a szülék latorságának. Miképpen azért a vadfátul vagy a gyümölcsinek .vadsága: úgy derék oka, miért az ifjak ily feslettek, a szülék feslettsége. Mert noha a fiak lelkét az Istennek mindenható ereje semmiből teremti: de miképpen a testnek állapotja, úgy a természetnek hajlandósága igen függ a szüléktől. Mivel azért a testnek a lélekkel oly egyezsége vagy, hogy a léleknek cselekedeti a szomorú és víg állapotban, a szégyenlésben és félelemben, a haragban és szeretetben testre hatnak és azt elváltoztatják: úgy viszont a testnek indulati gyakran és könnyen utána vonzák a lélek akaratját. Innen vagy, hogy a testnek hajlandóságára fordul gyakran a fiak erkölce. És amint Plutarchus[±] írja, mikor Diogenes egy bohó, részeges ifjat látott volna, azt mondá neki: Ifjú, részeg volt az apád, mikor te fogantattál. Pláto pedig nemcsak Törvényben írta, hogy a részeg atyák fiai vétkesek: hanem ennek erős okait is adja.

25. Másodszor: Aki hivataljának eleget akar tenni, és jól akarja nevelni gyermekét, ne elégedjék azzal, hogy jó példát ad és meg nem botránkoztatja: hanem idején isteni szolgálatra, ájtatosságra, lelki dolgokra szoktassa s oktassa kised gyermekét. A mi üdvözítőnkkel gyermekségében szokássá vétette az ő szent anyja, hogy az Isten házába örömet menjen, és ott örömet maradjon. Sámuel kicsiny korában adák szüléi a templomba, hogy soha el ne távoznék az isteni szolgálattól.

26. Ki tudná előszámlálni, mennyi fogyatkozás vagy e dologban a mostani emberek között? A szülék, minthogy csak a testet adják fioknak, nagy gondot viselnek gyermekek

testére. Ha egy kis nyavalya éri; magát megsérti, minden dolgát elhagyja az anya és fiát siratja, kérleli, orvosolja. Ha bal kézzel nyúl az étekhez fia, úgymond Plutarchus; ha tekinteti, ha állá és dereka hordozása nem esik díszesen; ha egy hajaszála jól nem áll fejében: ottan megdorgálja és mindaddig pirongatja, vesztegeti szegény gyermeket, míg kedve szerint nem esik a dolog. De emellett, ha rest az isteni szolgálatban, ha csácsogó, ha szerelmeskedik és egyéb vétkekbe esik: nem érzik a szülék oly keservesen efféle lelki nyavalyájokat. Vaj ki kevés anyák vannak olyak, mint a Makabeusok anyja; ki inkább akarta, hogy egymás után szörnyű halállal megölessék hét fia, hogysen csak egy bűnt cselekednének Isten ellen. Bezzeg a mostani szülék, arra gondot viselnek, hogy világi jószágot keressenek és hagyjanak gyermekeknek: de ezredrészét munkájoknak abban nem foglalják, hogy jó erkölcsben és tekéletes jámborságban hagyják őket. Maga Isten azt parancsolja, hogy az atyák mindeneknek előtte isteni félelemre tanítsák fiaikat. Fiaid vannak-e? Úgymond: gyermekkorokban, míg lágyak és hajlandók, mint a gyenge vesszők: tanítsad és igyengessed őket. Mert miképpen a mostan született gyermek tetemit addig kell igyengetni, míg gyengék, hogy görbén ne maradjanak; a viaszra addig kell nyomni a pecsétet, míg lágy: úgy az emberek tekéletességének forrása és gyökere a jó nevelés. És ha ebben vétkek esik, szinte úgy járunk, mint aki elsőben egy kevéssé kitér az útból: ki mennél tovább mégyen, annál inkább tévelyeg és távozik az igaz útról.

27. Aristoteles[±] nagy okoson így szólt: A jó nevelés abban áll, hogy kicsiny koruktól fogva szokjanak a gyermekek azon örülni és bánkódni, azt szeretni és gyűlölni, amit szeretni vagy gyűlölni méltó. Minden gonoszunknak oka az, hogy kicsiny korunktól fogva, atyánktól és egyebektől, az arany és ezüst szeretése oltatik belénk. Méltán csúfolja egy bölcs ember az Athénas lakosít: mert mikor azt mondotta volna Apolló nékik, hogy ha jámbor polgárokat akarnak nevelni, ami legjobb, azt öntsék a gyermekek fülébe: aranyat öntének fülökbe; noha bölcs tanításokkal és erkölcsök dicsíretivel kellett volna a kisdedek fülét tölteni, mert minden gonoszságnak gyökere az; hogy gyermekségüinktől fogva hamis vélekedéseket csepegtetnek belénk.

28. Halljuk, hogy a böcsületet, értéket, nemességet, szépséget, gazdagságot, tisztet, friss öltözetet, jó lakást csudálják, magasztalják szüléink: azért belénk avik ezeknek böcsülése és kívánása. Nem így anyák, nem így! Igaz keresztyéni gondolatokat és kívánságokat oltsatok és csepegessetek kisded gyermektek szívébe! Azt hallják gyakorta töletek, hogy hiúság, veszedelem, lélek kárhozat a világon kapdosni, az ő javaiban zabállani: árnyék, álom, semmi

a földi uraság és gazdagság: gyalázatos, veszedelmes, gyűlölséges a részegség, hazugság; fajtalanlás és világi kevélység: csak az boldog, aki Istent félt: csak az dicsíretes, aki gyermekségétől fogva üdvösségét keresi: csak az okos, aki az örök kárhozatot elkerüli. Semmit ne dicsérjen tehát az anya fia előtt, hanem csak amit Isten dicsír, csak ami üdvösségre viszen; hogy a gyermek kisedekorától fogva azt kívánja és keresse, amit hallott, hogy dicsírt és néki kívánt édesanyja. A galliai Szent Lajos_± király anyja, Blanca, kiseded fiának édes csókolási között sokszor mondotta azt; hogy inkább akarná holtát, hogysen egy halálos bűnbe estét. Mely anyai szók oly mélyen gyökerezének Szent Lajosba_±, hogy teljes életében maga is azont kívánta magának.

29. Bezzeg ha efféle ítéleteket jól meggyökereztetne fiacskájában az atya s anya, csaknem ugyan természetévé válnék benne a tekéletes erkölcs. Plinius_± írja Mitridates királyról; hogy étetéstül félvén, orvosságok vétele után mindennap mérget ett, és annyira hozzászokék a mérleghez, hogy mikor a rómaiak fogságába esett volna, a rabság sanyarúságát kerülvén, méreggel akará életét végezni: de semmi mérleg nem árhata néki. Ha azért a természet ellen való dolgokban is ily nagy ereje vagyon az idején kezdett szokásnak: mentül inkább a jóban meggyarapodnának az emberek, ha ifjúkorokban őket jól oktátnák és tanítánák a szülék! De amint mondám gyakran az atyáknak fiok testére vagyon csak gondjok, nem jámborságára: és gazdagon akarván őket hagyni, meg nem gondolják, hogy hasznosb volna, ha alamizsnájokkal Isten kegyelmét nyernék nékik. Mert Isten szava az, hogy az atyák alamizsnája feledve nem léssen.

30. Ha szabad volna, azt kívánnám efféle gondviseletlen szüléknek, hogy úgy járnának, mint Lucretius nevű főember jára a fiával, kirül azt írják, hogy gyermekségében kezdvén feslett erkölcsét, naponként öregbedett latorságiban: végre a törvény halálra ítlé gonoszsági miatt. És mikor a pellengérhez vinnék, erősen kezdé kérni az atyját, hogy hozzája menjen; hadd vegyen utolsó búcsút tőle. Oda méne az atyja, és mintha meg akarná csókolni, hozzáhajol a gonosz fiú, és bételjesítvén, amit a bölcs mondott: amely gyermeket szájára bocsátanak, megszégyeníti szüléit: elharapá orrát az apjának, mondván néki: Te ölsz meg engemet, mert ha feslett erkölcsömet gyermekkoromban ostromoztad volna, erre igyem nem jutott volna. Így teljesedék ezen, amit a bölcs monda: a gonosz atyáról panaszolkodnak a fiak, mert őmiatta jutnak gyalázatra. E világon is gyakran panaszolkodnak, de a másvilágon a kárhozott atyáknak egyik kínjok az léssen; hogy nagy átkozódásokkal szemekre vetik a fiak, hogy gondot viseltek a kincsgyőjtésre és fiok gazdagságára, de jámborságokról nem

szorgalmatoskodtak. Azért ők hamisan keresvén, fiok latrul költvén az atyai keresményt, mindketten örök kárhozatra jutottak.

31. Aki azért lelkével nem akar fizetni fiáért, úgy tanítsa őtet, amint Szent Jeronimus[±] mondja; hogy esküdni ne tudjon, hazugságot szentségtörésnek tartsa, semmi bűnt ne alítson kicsinynek. Bezzeg ha hozzászoknának, hogy a bűntől irtóznának a gyermekek, nem volna nehéz a tekéletes élet. Mert amint Plato[±] mondja; hogy az emberek között ritkán történik atyák ölése, koporsók rontása és hasonló nagy vétkek: nem egyéb oka, hanem hogy ezektől gyermekségünkűl fogva kezdünk iszonyodni és irtózni.

32. Harmadszor: Nem elég a fiak neveléséhez a szülék példája és jóra tanítása; de arra is gondjok legyen, hogy jó tanítómesteri, jó társai légyenek a gyermeknek: és oly emberektől neveltessenek, olyakkal nyájaskodjanak, kik el ne oltsák azt a jó szikrát, melyet a szülék oktatása beléjük oltott. Valának Jeruzsálemben sok különböző gonosz tanítók, kikrűl Szent Lukács emlékezik; alexandriai, ciliciai, ázsiai bölcsek. Ha ezek között neveltetett volna is Krisztus, nem fogott volna semmi rozsa az aranyon: de a mi példánkra, nem ezek között, hanem az Isten Templomában, doktorok között akara gyermekkorában találtatni.

33. Szent Jeronimus[±] azt parancsolja Laeta asszonynak, hogy ha maga nem neveli gyermekét, oly dajkát válasszon, mely részeges, buja, nyelves ne legyen. Plutarch azt kívánja az atyáktűl, hogy amely gyermekekkel társalkodik kiseded fiok, jó erkölcsűk légyenek: mert egy gonosz példa, egy feslett beszélgetés sok gonoszságot olthat a gyermek szívébe: melyre nézve tiltja Aristoteles[±], hogy ne hagyják a szolgák között forogni a gyermekeket, mert azoktűl szolgálhoz illendű erkölcsöt tanulnak.

34. Mindenekfelett kívántatik, úgymond Plutarchus[±], hogy tekéletes erkölcsű tanítóra bízássék a gyermek oktatása. És ezekben fogyatkozottaknak mondja, kik oly ember gondviselése alá adják fiokat, kire lovokot sem bíznák. Gondolatlanságnak nevezi Aranyszájű Szent János; hogy falunkat és szántóföldeinket szorgalmatos vigyázóra bízzuk: fiaink gondviselését utolsó dolognak tartjuk. Bezzeg különben gondolkodott Antoninus Pius császár, ki nagy messzűnne Rómába hívatá Apollonius filozófust, hogy fiának, Marcus Antoninusnak gondviselésére és tanítására bírná. Lacedemon várasában sem volt szabad senkinek fia nevelésére és tanítására mestert választani, hanem válogatott tanácsos emberek voltak rendelve, kik erre vigyáztak; és oly tanítókat rendeltek, kiktűl jó erkölcsöt tanulna az ifjúság. Mert miképpen aki szép írásra akarja tanítani a gyermeket, nem elég azt mondani néki, hogy

szépen írjon; hanem szép írást ad eleibe; hogy annak példáját kövesse: úgy a tanítónak jó intése keveset használ, ha maga erkölcsével tükört nem mutat. Nincs is annál veszedelmes dolog, mint mikor attúl vészen gonosz példát a gyermek, akitül jót kellene tanulni. Világbíró Sándort az ő atyja Aristotelesre bízta, úgymint mesterére, és azt írta levelében; hogy fiának lételénél inkább akarja, hogy Aristoteles_± idejében lett, és őtöle tanulhat. De mivel előbb Leonidasra bízott volt Sándor; azt írja Szent Jeronimus_±, hogy ettül tanulta vétkeit, és kiváltképpen a részegséget, melyben sok barátit megölte.

35. Tudták a régiek, minémű hasznos, hogy a gyermekek jó mesterektül taníttassanak; és hogy sokszor több jó származik ebből a keresztyénségre; hogysesem a prédikálásból. Azért a papok tanították régen a tudományokat. Origenesrül_± dicsíretes emlékezettel írja Szent Jeronimus_±, hogy grammatikát, retorikát, aritmetikát és minden filozófusok tudományit tanította, hogy a több tudományokkal egyetemben a Krisztus hitit terjesztené. A Tridentomi Közönséges Gyülekezet is eszébe vevén, mely szükséges és hasznos, hogy a gyermekek jó tanítóktül vezéreltessenek, erősen megparancsolta a püspököknek és káptalanoknak, hogy erre szorgalmatos gondjok legyen: és nemcsak tudós, de istenfélő és jó erkölcsű mestereket szerezzenek az ifjúság eleibe, kiktül semmi éktelenséget ne halljanak és ne lássanak. sőt még a könyvek is, melyekben valami rútság van, tiltva legyen nálok.

36. Azt írja Szent Jeronimus_±, hogy a zsidóknál nem volt szabad az ifjaknak harminc esztendő előtt olvasni sem Canticum Canticorum* [Salamon Énekek Éneke – Énekek éneke (Én) – a szerk.], sem a Teremtésrül írt könyvnek és Ezekiel próféciáinak első részeit, hogy valami botránkozást ne vennének tudatlanságok miatt ezekből. Ha az ifjaktül még az Isten Könyve is megtiltatott, mikor félelmes volt, hogy ezekben meg ne ütközzenek: mentül méltóbb, hogy ama sok hitvány énekek, ama fertelmes poéták tilalmazva legyenek! Tisztességtelen, utálatos, barom embereknek tartanók, akik olyan ocsmányságokat beszélgetnének, aminémük könyvekben vannak: mit mondjunk tehát azokrül, kik ezeket írva adják? Holott sokkal ártalmasb efféléket könyvbe írni, hogysesem szóval mondani: mert sokan, emberektül való szeméremből elfutnának, bédognák fülöket, ha azt mástül hallanák, amit magok szemérem nélkül könyvekben olvasnak. Cicero_± azt írja; hogy az Epicurus könyveiben De Summo bono* oly csintalan vagy fajtalan dolgok vannak, melyek az ifjakat megbotránkozathatják. Azért tanácsolja, hogy megégessék vagy letöröljék belöle, ami illetlen. Lacedemon városában megtilták az Archilochus_± verseit, mert fajtalanságra indíthatják vala az ifjakat. Messinából és Rómából kiűzék, akik fajtalan dolgokra tanították az

ifjakat. Augustus császár Pontusba küldi Ovidiust, a Szerelemről írt három könyvért. Méltán feddi tehát Szent Ágoston[±] azokat, kik Terentiust[±] olvassák a gyermekek előtt: mivel ebből majd alig tanulnak egyebet, mint kell szóval, adománnyal, tréfákkal, ígérettel kerítővé lenni. Szent Gergely[±] pápa kemény szókkal dorgálja Desiderius püspököt, hogy grammatikát tanítván, a pogány Jupiter[±] dicsőretit olvasta. Vajon mennyivel inkább dorgálná azokat, kik ocsmány könyvek olvasásával fertelmességre tanítják és vonszák az ifjúságot? A régi atyák Heliodorust[±], a tricensis püspököt leveték püspökségéből, hogy egy könyvet írja, Aethyopica: melyben noha nyilvánvaló ocsmányság nincsen; de oly szerelmes dolgok vannak, hogy botránkozást adhatnak az ifjúságnak.

37. Boldog Isten! Vajon mit mondanának ezek a jámborok, ha a mi üdönket látnák? melyben akárminémű rendbéli emberek azzal mutogatják éles elméjüket, hogy undok virágénekeket irkálnak, melyeket mind gyermekek s mind leányasszonyok kardéra tudnak, és csaknem minden házak ezekkel zengedeznek?! Vaj ha meggondolnák azok, akik effélében mutogatják, nem tudom ha elméjüket-e vagy latorságokat, hogy mind az ő lelkek ad számot azokért a gonosz gondolatokért és indulatokért, melyek efféle énekek hallásából következnek! Bizony béfálnák a sípot és jobb dologban foglalnák elméjük élességét. Mert ha annak, aki egy kisedet megbotránkoztat, jobb volna malomkövet kötni nyakára és vízbe vettetni: minémű nagy kárhozatot hoz fejére, aki lator énekivel ennyi számtalan lelket botránkoztat?! Mennyszer történik, hogy egy rossz versből vagy egy ocsmány énekből holtig való latorsága következik sokaknak?! A régi keresztyének, mikor az igazságra térültek, nemcsak az ártalmas és veszedelmes könyveket, de a hivalkodó, szem-fül emberek gyönyörködtető írásokat is mind megégették; amint Szent Lukács írja. Most is azt kellene mívelni: és nemcsak az eretnekségre tanító könyveket, melyeket senki engedelem nélkül házában nem tarthat, átok nélkül; hanem minden hivalkodó és veszedelmes énekeket s könyveket úgy meg kellene vonni az ifjúságtól, hogy csak neveket se tudná.

38. Negyedszer és utolszor: A jó szülék tisztí az, hogy fiokat szájokon hordozzák, megrántsák néha a zabolát, fenyítékben neveljék: és mikor megérdemlik, ne kedvezzenek, ne engedjenek, hanem dorgálják és ostorozzák őket. Tudta jól Boldogasszony, hogy Krisztus Urunk semmi fogyatkozást, semmi vétket nem ejthet dolgaiban és cselekedetiben. Annak okáért nem is feddette őtet semmiben. De mégis, mikor elmaradott tőlök, a mi tanúságunkért, noha nagy alázatossággal, nagy szelédséggel, okát kérte szent fiától cselekedetinek: Fiam, mit cselekedtél így velünk? És az Istennek bölcsessége szüléjek birtoka alatt neveltetett.

39. Vannak oly atyák és anyák, kik úgy bánnak fiokkal, mint a majmok. Ezekről írja Plinius[±], hogy mikor megkölykeznek, igen gyönyörködnek kölykökben, és szeretkekben addig fogdossák, forgatják, nyalják, faggatják, hogy ugyan megölik végre. Ezek is, szeretkekben, addig kényeskedtetik és gyengéltetik fiokat, hogy szerelmek miatt elvesztik lelkekben és erkölcsökben. A Szentírás pedig ugyan kötelezi az atyákat, hogy sanyargassák fiokat. Ne kíméljed, úgymond a bölcs, fiadtúl a vesszőt: mert a vesszőtől meg nem hal; sőt ezzel szabadítod lelkét a pokoltúl. Vagyon valami bolondság minden gyermek szívében, melyet egy sugár vesszőcske kikerget belőle. Azért aki kíméli a vesszőt, gyűlöli fiát.

40.. A természet tövisek közé rekeszti a gyenge rózsát; nem azért, hogy szaggassa, hanem hogy oltalmazza. Az atyák dorgálása efféle tövis: oltalmazza, nem hervasztja a fiaikat. Azért a Szentírás áldásnak nevezi az atyák dorgálását. Mert noha Jákob, halála óráján, erős szókkal fedde Rubent, Simeont és Lévit: mindazonáltal azt mondja az Szentírás, hogy minden fiát magánvaló áldomásokkal áldotta, és így a jó fiaknak áldás gyanánt kell venni az atyák rongálását. Hallhadsza, mely rettenetes példával és ő idejében történt dologgal adja ezt előnkbe Szent Gergely[±] pápa. Itt, úgymond, egy ember vagyon, kit mindnyájan ismértek. Ennek mintegy öt esztendő fia vala, kinek nyelvességében gyönyörködván, kedvére tartotta. Azért fenytékben nem lévén a gyermek: szitok, átok, káromlás gyakran forog vala szájában. Ezelőtt három esztendővel megbetegedék a gyermek: és mikor az apja ölében tartaná, megrémült hirtelen; és apja ölébe bujdokván, kiáltani kezdett, hogy az apja segítené, mert valami szerecsenek jöttek érette, kik el akarják vinni; és mindjárt, régi szokása szerint, átkozódni kezdé, és úgy múlt ki e világból. Így bünteté Isten a gonosz fiat: így akará az atyával ismertetni, mely nagyot vétkezett, hogy gyengéltetésével kárhozatra vetette fiacskáját.

41. Mennyin vannak efféle atyák és anyák, kik meg nem dorgálják, sőt nevetéssel hallgatják, mikor szitkozódik kisdéd fiok: és nemcsak torkába töltik a bort, biztatván, hogy igyék, mert az apja is ezzel kereste, ami nincs; de ugyan gyönyörködnek latorságában: és katona gyermeknek, furcsa, gyors elméjűnek ítúlik, ha mihent nyelvét tudja mozgatni, jól tud szitkozódni. Néha pedig ugyan biztatják, hogy vagy anyját, vagy mást megszidogasson! Mennyin vannak, kik leányokat táncolásra és nyájasságra izgatják! Ezek csaknem magok kezével áldozzák ördögnek gyermekeket. Bezzeg a Szentírás nem arra tanít, hogy nevetve halljad gyermeked csintalanságát; hanem azt mondja: Ne neved fiacskáddal, mert ebből nagy szabadságot vészen a gyermek, és végre néked vásik fogad belé. Mert aki mást megszidogat gyermekkorában, magadat gyaláz öregkorában. A Lacedémon Tanácsa egy gyermeket

megölete, mivel játékban a fecskefiak szemét szokta vala kivájni. Azt találák az okos emberek, noha kegyetlenül; hogy ha megöregbedik, az emberekkel is ezent cselekeszi. Hanno, látván Annibálnak gyermeki erkölcsét, azt adá tanácsul, hogy félelemben neveljék. Mert ha azt nem cselekszik, nagy kára következik Carthágónak őmiatta: De mivel szót nem fogadának, őmiatta lén pusztulása és utolsó romlása a városnak. Noha azért meg kell az atyáknak tartani a Szent Pál parancsolatját; hogy fiokat mód nélkül és felettébb ne háborgassák, se haragra ne indítsák; el ne essék szívök, és el ne kedvetlenedjenék minden dolgokban: de mindazáltal, mint a gyermeklovat, nemcsak püszögetni kell és simogatni, hanem mikor kívántatik, vesszőzni és ütögetni is kell; és sokképpen fogdosván, szájára nem kell ereszteti.

42. De elég ez a mai tanúságunkra, noha ennek a dolognak hasznos és szükséges voltához képest mind kevés valamit mondottunk.

43. Megtanulátok azért, mely nagy kötelességek vagyon a szüléknek, hogy gyermekeket jól neveljék: mely sanyarú ostorival szokta Isten látogatni az atyáknak ebben való tunyaságát; mivel ebből függ minden rendeknek és állapotbéli embereknek jó magaviselése. Meghallátok a Krisztus gyermekségének példájából; hogy aki jól akarja magzatit nevelni; először magát kell például adni. Másodsor, tejjel együtt kell az isteni félelmet és a bűnök gyűlölségét csepegetni a gyermek szűvébe. Harmadsor, minden gonosz társaságtúl és feslett erkölcsű tanítótúl el kell vonni. Negyedsor, félelemben kell tartani, és meg kell vesszőzni benne a gonoszságot.

44. Immár kívántatik, hogy minden atya és anya meggondolja; amit Szent Jeronimus[±] és Aranyházú Szent János mondtak, tudniillik, hogy: Nem kevés érdeme vagyon Isten előtt, aki fiát jól neveli, miképpen nem kevés büntetése vagyon annak, aki ebben gondviseletlen. Mivel még a fia vétkeinek terhét is ő hordozza: Mert jóllehet, ha az atyák úgy viselik e dologban magokat, amint illik: nem hordozzák fiok terhét. De ha el nem járnak tiszteben, magok vétkeivé tészik fiok gonoszságát. Mert mikor valakit tanításoddal jobbíthatsz, akkor a hallgatás annyi, mint az akarás. Tanítsad azért fiadat és megvigasztal téged, mind e világon, s mind az örök boldogságban gyönyörködtetvén lelkedet. Kít engedjen mindnyájunknak az Atya, Fiú, Szentlélek Úristen. Amen.

5. Melléklet

A keresztény prédikátorok oktatása;

A keresztény prédikátorokhoz intés⁶

1. Igazán világ prédikátorának nevezhetjük a mi Istenünket: mivel világ kezdetitől fogva; az egek és minden teremtett állatok által, Istenségének hatalmát és bölcsességét hirdette. A Szentháromság második személye azért küldetett a világra, hogy hirdesse az evangéliomot prédikálásával. Azért mondja szükségesnek, hogy prédikáljon, mert erre küldetett. Apostolinak is azt parancsolta, hogy minekutána tüzes nyelvet vesznek, egész világon mindenütt prédikálják az Isten igéjét. És jaj nekik, ha nem prédikálnak.
2. Szentséges dolog a keresztség szolgáltatása, de Szent Pál azt írja, hogy őtet Krisztus nem kereszteni, hanem prédikálni küldötte. Azért másokra bízván a keresztelést; Isten igéjének hirdetésében foglalta magát. A szegények táplálása oly kedves Istennél, hogy az utolsó ítélet sentenciáját, az irgalmasság cselekedetiben határozta. Mindazáltal az apostolok illetlennek találták, hogy a szegények segítéséért a prédikálást elhagyják: hanem másokra bízván a fogyatkozottak gondviselését, magok prédikáltak. Mert a prédikátor Isten trombitája, mennyei titkok sáfára*, angyali kenyér osztogatója.
3. Mivel azért nemcsak böcsületes, hanem lelkek üdvösségére szükséges dologban forgódtok, valakik a prédikálószékből tanítotok: intlek és kérlek, sőt a nagy Istenre kényszerítlek, hogy szorgalmatosok legyetek hivatalotokban.
4. Sok munka, nagy okosság, temérdek tudomány, és mindenekfelett nagy isteni malaszt és tekéletesség kívántatik a prédikáláshoz. Híres orátor volt Cicero±, mégis mindenkor rettegve kezdett a szóláshoz. Sőt mikor egy nap a Tanácsban kellene szólni, örömeben szabadossá tette szolgálját, ki hírt hozott, hogy holnapra haladott a törvény. Augustus császár, valamikor a Tanácsban szólott, otthon leírta, és papírosból olvasta, amit akart mondani. Ha ezek a világi dolgokról ily félve beszéllettek; mentül inkább a lélek üdvösségében járó dolgokról rettegve kell szólni?

⁶ PÁZMÁNY Péter, *A keresztény prédikátorok oktatása A keresztyén prédikátorokhoz intés*, <http://mek.niif.hu/06200/06223/html/pazmany0177/pazmany0177.html>. (Letöltve 2008. december 17-én.)
[Sorszámozás tőlem V. E. B.]

5. Először azért szorgalmatos tanulással készüljétek a prédikáláshoz. És ha Homerus medve módon nyalogatva ékesgette verseit: ti is a prédikációt ne futóféliben, hanem hosszú ideig való jobbításokkal készítsétek. A bölcs parancsolatja és Szent Jeronimus_± tanácsa, hogy; amit tanítani akartok, azt magatok sokáig és jól tanuljátok. Mert igazán írja Plutarchus_±, hogy: a hirtelen szólás teljes hiúságokkal, és valaki készületlen prédikál, üti-véti a dolgot; sem elei, sem utólja szólásának, csak haboz, egybe zűr-zavar mindeneket; akármit akárhol előhoz és ki nem tud gázolni hosszan nyújtott beszédiből. Ne bízzék azért senki elméjében, mert soha jól nem prédikál, aki jól hozzá nem készül. Aki pedig jó készülettel tanít, Isten áldását veszi, és egyebeket vastagítván maga követedik: mivel aki jól tanít, maga is tanul és mennyei áldomásokkal hízik lelke.

6. Másodszor: Azon legyetek, hogy miképpen a prédikátorok mestere, cselekedeti példájával tanított elsőben, azután nyelvével: úgy ti se legyetek csatornák, melyeken átfoly a víz, hanem teli kutak legyetek, hogy magatok bévségéből másokat is itassatok. Mert igazán írja Cyprianus_± mártír, hogy: haszontalan az igaz tanítás, ha a cselekedet elrontja a tekéletességet. Sőt senki nagyobb kárt nem téshen az emberek erkölcsében, mint aki különben él, hogysen tanít.

7. Azért, édes atyámfiak, lelki tanítók, először magatok igyatok az élet kútjából; azután folyjanak egyebekre vizetek. Mert jaj azoknak, kik, mint Sámson oroszlánja, szájokban hordozzák a mézet, melynek ízit nem érzik; satulják a mustot és bort nem isznak. Azt a tanítót böcsüli nagyra Isten, aki cselekeszi, amit tanít, és mind nyelvét, mind pennáját szíve gyökerének téntájába mártván, úgy szól, amint szíve járása vagyton. És amaz okos pásztort követi, aki aminemű színű gyapjút kívánt juhainak, olyan példát adott eleikbe.

8. Azért intlek és kérlek, prédikátorok, hogy magatok életével és példájával hitelessé tegyétek, amit tanítotok. És amint Szent Jeronimus_± szól: Cselekedetedet ne hazudtolja tanításod: mikor tanítasz a templomban, senki azt ne gondolhassa: Miért nem míveled, amit tanítasz? Ne mondják azt rólad: mást gyógyít, maga rühes. Aki rak, s ront, azaz: épít nyelvével, ront életével, olyan, mint aki egy kézzel Istenhez vonson, mással visszataszít. Vagy, mint amaz anya, mely vigyázva szoptatja, aluttában megöli gyermekét. Éktelen, mikor a nyelv felségesen beszél, és a kéz hivolkodik. Tudták a Lacedaemon várasiak, hogy a szép mondás elveszti hitelét, ha feslett embertől ered. Azért az erkölcstelen embertől adott tanácsot mással mondatták ki, hogy a szép mondást, az ember erkölcsének rútsága meg ne mocskolná, és a község nem a szép szó után járna, hanem a jó erkölcsök példáját követné.

9. Merő igazság, hogy az emberek többet hisznek szemeknek, hogysesem fülöknek. És a tanító erkölcsé inkább izgat, hogysesem szava. Azért hasznosb a tanító, kit inkább csudálnak az emberek, mikor látnak, hogysesem mikor hallanak. Ilyen volt Socrates_± a pogányok között, mert erkölcséből többet tanultak, hogysesem szavából. Azért mondotta Aristides, hogy Socrates_± szavából semmit nem tanult, erkölcséből sokat. Ilyen volt Origenes_±, kinek erkölcsé olyan volt, minémű tanítása. Ilyen volt Szent Basilius_±, kirül olvassuk, hogy tanítása mennydörgés volt, mivel erkölcsi villámlások voltak.

10. Némelyek szépen és sokat szólanak, de fel nem gerjesztenek, mert magok nem égnék. Az isteni bölcsesség édességét másnak ássák, magok nem kóstolják. Meg nem gondolják, hogy nem szólásra, hanem tekéletes cselekedetekre tanít az igaz bölcsesség: és a Szent Jeronimus_± mondása szerént: az Isten szolgálái tisztí nemcsak az, hogy szentül szóljanak, hanem hogy szentül éljenek. És úgy szóljanak a vétkek ellen keményen, a veszedelmek ellen szívesen, a szerencsétlenség ellen bátorságoson, a világi tisztességkívánás ellen gyalázatosan, hogy mindnyájan eszekbe vegyék, hogy azt érzik magokban, amit mondanak.

11. Bezzeg Keresztelő János magában égett, és azért fényeskedett egyebeknek. Illyés tűz volt, azért voltak szavai lángok. Az ótörvénybéli papi fejedelmen nemcsak urim, azaz: tudomány, hanem tumim, azaz: igazság is találtatott. Mert a mennyei tanításokkal együtt fényleni kell a tekéletes erkölcsnek, mivel a Krisztus mondása szerént: Aki életében feslett, bízvást és foganatoson nem hirdetheti a jót. Annak okáért a tanítóknak erősen meghagyatott, hogy minden tekéletes erkölcsökre magok légyenek példák. Mert jaj azoknak, kik másoknak szűrnek, magok szomjúhoznak: tanítanak másokat, magokat nem tanítják, és amint Szent Dávid szól: Igazságot hirdetvén, magok feslettségben úsznak.

12. Úgy vagyon, a világon semmi nincs fogyatkozás nélkül. Vannak a tengernek habjai, a földnek indulási, az egeknek felhői, a holdnak és napnak fogyatkozási, a tűznek füstei. Nem lehet a rózsa tövis nélkül, a méz sonkoly nélkül, a búza polyva nélkül, a bor söprű nélkül, sőt az arany sem terem föld nélkül. Az emberek között is minden hivatalban vannak botránkozások. Halat szálka nélkül, úgy nehéz embert találni vétkek nélkül. De ha a jó pénzt örömet vesszük, noha mocskos a fizetómester keze, ha meg nem vetjük az egészséges orvosságot, noha beteges doktortul rendeltetik; ha a tiszta jó bort kedvesen isszuk a földedényből; ha Illyés próféta örömmel vette a kenyeret, melyet a бүdös varjú nyújtott: nem okosság az igaz tanítást kedvetlenül venni azért, hogy vétkek nélkül nincs, aki előnkbe terjeszti. Mert Isten ífletí az, ki mint él magában: a keresztyén ember hivatalja, hogy az igaz

lelkipásztor tanítását vegye, ha mi megvető vagyunk erkölcsében, azt ne kövesse. Mert ha király levelét hozzák, nem vizsgálja, aki eszes, micsoda pennával és melyik deák írta? Hanem arra vigyáz, mi van a levélben! Mi se cirkáljuk* annak életét, aki szól, hanem Istentől háladással vegyük, ha számár által oktat is. És aki a tanítók erkölcsét követi inkább, hogysen tanítását, azt Szent Ágoston± olyan bolondnak mondja, mintha valamely útonjáró nem akarna tovább menni, mivel útmutató kő tovább nem megyen.

13. Harmadszor: Két nagy fogyatkozást tapasztaltam az ifjú prédikátorokban, melyeket igen kell kerülni az istenfélő tanítónak:

14. Egyikét azt, hogy a tanításban nem teszik célul a hallgatók lelki hasznát. Nem azon vannak, hogy hasznos és gyümölcsös tanításokat adjanak, hanem hogy elméjük, tudományok, ékesen szólások mutogatásával dicsekedjenek és magokat csudáltassák. Azért nem arra igyekeznek, hogy tanításokat a hallgatók értelméhez szabják, hogy a tridentomi közönséges gyölekezet* rendelkezése szerint, azokra tanítsák a községet, amiket szükség tudni, és világos értelemmel megmutassák a bűnök veszedelmét, az örök kárhozát rettenetességét, a mennyei boldogság dücsőségét, a keresztyéni tekéletes erkölcsök böcsületességét. Nem abban fáradsz, hogy Jákobbal az juhok eleibe színes vesszőket terjesztvén, szép bárányokat neveljenek, és a sok szentek példáit előhozván, különböző jó erkölcsökre gerjesszék hallgatóikat. Hanem hegyes kérdéseket, haszontalan vizsgálásokat, fülgyönyörködtető csúfságokat vagy fabulákat, sovány és száraz gondolatokat forgatnak, és azt vadásszák, hogy a község őket csudálja, dicsírje. Az ilyen tanítóról mondja a szentlélek, hogy házasságtöréssel fertézteti az Isten igéjét. Mert a Szent Gergely± mondása szerint a házasságtörő nem magzatot, hanem gyönyörúséget keres. Valaki azért tanításban nem azon fáradsz, hogy Istennek fiaikat szüljön, hanem hogy maga tudományát mutogassa és abból magasztaltassék: házasságtörője az Isten igéjének.

15. Az igaz lelkipásztornak tekéletes dicséreti az, hogy tanításával a hallgatók szívéből a hamis vélekedések kivagdaltassanak, a bűnök undoksága megismértessék, az igaz penitenciára és a mennyei jók kívánására a lelkek gerjedjenek és az ő tanítása után fohászkodások, töredelmes sírások, bűnből kitérések következzenek. Bezzeg az ilyen tanító szentül és mélyen általértette hivatalját, és Szent Pállal azt mondhatja: hogy hallgatói közül csak az vígasztalja őtet, ki a tanításkor bűnein bánkódik. Vaj adná Isten, hogy sok olyan tanítók volnának, mint akiről írja Seneca±, hogy teli reménységgel, teli tekéletes kívánságokkal és minden világi jóknak utálásával, valaki ennek tanítását hallgatja.

16. Nem okos, amely tanító abban gyönyörködik, hogy a község őtet dicsíri. Mert igaz a Plutarchus_± szava, hogy: gyakran azok kedvesek a községnél, kik semmirekellők a tudósoknál. Sőt amint Szent Jeronimus_± szól: nem abban áll a keresztyénség, hogy láttassunk, hanem hogy legyünk. És nem tudom mint esik, de látom, hogy kedvesbek a világ előtt, akik nem tetszenek Krisztusnak.

17. Azért a tanító eszében tartsa, hogy Krisztus megátkozta a fát, melynek gyümölcse nem volt, noha levele és árnyéka béven volt. És hogy az okos embernek nem a hímes szók, hanem az erős valóságok tetszenek. A szép orcának kendőzés nem kell. Az isteni tudomány felsége cifra szók nélkül, maga szépségével kelleti magát. Arra vigyázzon tehát a lelki tanító, hogy hasznos és szükséges dolgokat hirdessen, és eszében tartsa, hogy minden haszna tanításának csak az, hogy az emberek kitérnek bűnökből és szentül élnek. Ne mondhassák azt a keresztyén tanítórúl, amit némely pogány orátorrúl, hogy elég szava vagyon, de kevés veleje. Nem ajakán nőtt, hanem szívében gyökerezett szókat mondjon.

18. Nem veszedelmes orvosnak tartanók-e, aki betege előtt lantot verne és éneklésével akarná gyönyörködtetni fülét; orvosságokat pedig (mivel azoktól a beteg iszonyodik) nem adna nyavalyáinak gyógyítására! Ilyen ártalmasok a prédikátorok, kik csak szólásnak ékességével, vagy magok álma és elmélkedések beszélgetésével, vagy igen mély és szokatlan, de haszontalan tudományokkal viszkettetik a hallgatók fülét: a lelki gennyedtséget pedig meg sem illetik.

19. Másik fogyatkozást tapasztaltam az ifjú tanítókbán, hogy a dorgálásban gondatlanok. Az egyházi és világi fejedelmek vétkeit feddeni oly helyen, ahol efféle fejedelem nincsen, haszontalan hiúság: mert azzal senki nem jobbul, hanem csak gyűlöltetnek a fejedelmek. Annak okáért, noha nem fér az igaz tanítóhoz, hogy hallgatói fogyatkozásit fedezgesse vagy azokra hunyorítson, de ha botránkozás távoztatása különbet nem kíván, nem okosság a prédikációban nagy embereket nevezet szerént feddeni. Kiváltképpen ha féltő, hogy a feddés gyűlölséget, nem jobbulást indít benne. Hanem a bűnt kell gyaláznia: annak gonoszságát, büntetését, veszedelmét kell mutogatni, mert így könnyebben és hasznosban megismeri és jobbjítja vétkeit az elesett ember. Azt is tanácslom, hogy mikor valamely jóságot dicsír a prédikátor vagy valamely vétket gyaláz, úgy szóljon, mint Plutarchus_±, hogy mivel Isten segítségéből, ezektől a gonoszoktól üresek a hallgatók és jóságokkal bévesek, jóban való vastagítás* és a hallgatók jámborságának dicsírése, amit hallanak. Mert sokszor ártalmas azt jelenteni, hogy némely vétkek eláradtak vagy némely jóságok elfogytak a hallgatókban.

20. Igazán mondták a pogány bölcsek, hogy vannak olyan emberek, mint a gyomor, melybe akármely jó szagú, drága eledelt töltsenek, büdös ganéjjá teszi: azért akármely szent és üdvösséges tanításból okot vesznek a prédikátor gyalázására. De ezekkel nem kell gondolni hanem a jóságok magasztalásában és a vétkek dorgálásában keresztyéni szabadsággal kell élni. Csak arra vigyázzon a tanító, hogy emberek nevezése nélkül dorgálja a bűnöket, és azt mondhassa, ha valaki megindul, amit Szent Jeronimus[±] mondott: Nevezet szerént senkit nem illetem, a bűnök ellen szólottam. Valaki azért neheztel reám, magárúl vallást téssen, hogy része vagyon a bűnben. Mikor a szabó megüti az asztalt, az olló kimutatja magát; mert noha őtet nem illetem, de ottan megcserdül. Úgy akinek hol fáj, ott tapogatja, akármely gyengén illetem is.

21. Végezetre, hogy a bűnök gyűlölségére vagy a tekéletes jóságok szerelmére másokat felindítson a prédikátor kívántatik, hogy: oly szent indulatot gerjessen magában, minémút akar oltani a hallgatók szívébe. Mivel Isten erejéből, nem a prédikátor szólásából vagyon fogantatja a jó tanításnak, tartozik azzal a tanító, hogy imádkozzék elébb, hogysen tanítson. Mert zenghet az ékes szó fülünkben, de fogantatos nem lehet a jóságokra, hanem ha isteni malasztal belénk oltatik; mivel imádság nyerhet erőt a jó példának és szónak: Azért a prédikátor, egyéb reménységet félretévén, csak az Isten áldásátúl várja gyümölcsét tanításának. Az Isten irgalmát pedig könyörgéssel nyerje. Kívántatik, hogy célját és határos végét tanításának csak azt tegye, hogy Isten dicsírtessék, és a hallgatók lelki jóságokban öregbedjenek. Jaj, ki bolondok, akik a prédikálásból magok dicsérését keresik, akik a fülhöz és nem szűhöz szólanak, akik újságokat és haszontalan vizsgálásokat feszegetnek, melyeket gyakran magok sem értenek, és csak arra valók, hogy a tudatlan községgel csudáltassák magokat! Azt írja Szent Bernárd, hogy: akiknek Isten a prédikálásra girát adott és a magok dücsőségét keresik azzal, amivel Isten tisztességét kellene terjeszteni, olyanok, mint a bálványozó zsidók, kik az Istentúl adatott aranyból Baalt csináltak. Nem arra kell nézni a jó tanítónak, hogy őtet csudálják, hanem hogy az ő szavai tüzek légyenek, melyek jóra izgassák a késedemeseket. Erős nyilak légyenek, melyek a szívek keménységét megszagassák.

22. Aki többet akar érteni a keresztyén prédikátor tisztitúl, olvassa Szent Ágostont[±]. Én ezekkel megelégedvén, kérem Istenemet, adjon szentlelket az igaz tanítóknak, hogy oktathassák a Krisztus juhait, üdvösséges tanításokkal.

Felhasznált szakirodalom

Elsődleges szakirodalom:

A fiaknak istenes neveléséről:

PÁZMÁNY Péter *prédikációi*, kiad. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1987, 76–97.

A keresztény prédikátorok oktatása A keresztyén prédikátorokhoz intés:

PÁZMÁNY Péter *prédikációi*, kiad. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1987, 30–38.

Mint kell a keresztyén leányt nevelni:

PÁZMÁNY Péter *prédikációi*, kiad. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1987, 338–361.

Másodlagos szakirodalom:

BITSKEY István, *Humanista erudíció és barokk világkép*, Bp., Akadémiai, 1979.

David CRISTAL, *Cambridge Enciklopédia*, Bp., Maecenas, 1992.

GÁBOR Csilla, *Religió és retorika*, Kolozsvár, Korunk Baráti Társaság, 2002.

GALLASY Magdolna, *Szövegtörténet*. In: KISS Jenő–PUSZTAI Ferenc, *Magyar nyelvtörténet*, Osiris, Bp., 2005, 691–693.

MÁTHÉ Dénes, *Retorika a bölcsészeti oktatásban*, Kolozsvár, Ábel, 2006.

PÁZMÁNY Péter *prédikációi*, kiad. TARNÓC Márton, Bp., Szépirodalmi, 1987.

SZABÓ G. Zoltán–SZÖRÉNYI László, *Kis magyar retorika*, Bp., Helikon, 1997.

SZERB Antal, *Magyar irodalom történet*, Bp., Magvető, 1934.

SZIKSZAINÉ NAGY Irma, *Leíró magyar szövegtan*, Bp., Osiris, 1999.

TÓTH Tamás, *Lehetséges-e „jó” retorika?*, Világosság, 2004/I., 14.

WACHA Imre, *Gondolatok a retorika, a szövegtan, valamint „segéd- és háttértudományaiknak” kapcsolatairól, a retorika kompetenciáiról*, <http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/szam6/komm/wacha.htm>. (Letöltve 2009. március 24-én.)